

چهارمین جشنواره کتاب‌های آموزشی رشد

بیانیه هیأت داوران

دوره‌های آموزش ابتدایی و راهنمایی تحصیلی

آذرماه ۱۳۸۳

بیانیه‌ی هیأت داوران

چهارمین جشنواره کتاب‌های آموزشی رشد

(دوره‌های آموزش ابتدایی و راهنمایی) - آذر ماه ۱۳۸۳

توصیه‌هایی برای ناشران، نویسندگان و
معلمان مؤلف در تولید کتاب‌های آموزشی

وزارت آموزش و پرورش

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

دفتر انتشارات کمک‌آموزشی

بهار ۸۴

فهرست حوزه‌های آموزشی

۴.....	مقدمه.....
۵.....	آموزش مهارتی و روش تدریس برای معلمان.....
۸.....	آموزش تربیت بدنی.....
۹.....	آموزش علوم تجربی.....
۱۳.....	آموزش تعلیمات اجتماعی.....
۱۵.....	آموزش مطالعات اجتماعی.....
۱۸.....	آموزش زبان و ادبیات فارسی.....
۲۵.....	آموزش جغرافیا.....
۲۷.....	آموزش حرفه و فن.....
۳۰.....	آموزش عربی.....
۳۱.....	آموزش زبان خارجی.....
۳۳.....	آموزش تاریخ.....
۳۵.....	آموزش هنر.....
۳۸.....	آموزش تعلیم و تربیت دینی.....

مقدمه

جامعه‌ی جهانی، از طریق صدور اعلامیه‌ی خود درباره‌ی «آموزش برای همه^۱» که در کنفرانس جهانی ۱۹۹۰ «جُم‌تین» در تایلند مورد تأیید قرار گرفت، راه‌حلّ جمعی خود را برای فراهم ساختن آموزش برای همگان بدین قرار بیان کرده است: «هر انسانی باید از فرصت‌های آموزشی طراحی شده در جهت تأمین نیازهای اساسی یادگیری خود برخوردار باشد. این نیازها هم ابزار یادگیری (نظیر سواد، بیان شفاهی، شمارش و حلّ مسئله) و هم محتوای یادگیری (نظیر دانش، مهارت‌ها و نگرش‌ها) را دربرمی‌گیرند؛ چشم‌انداز و حیطه‌ی نیازهای آموزشی و چگونگی برآوردن آن‌ها برحسب تک‌تک کشورها و فرهنگ‌ها متفاوت است و به ناگزیر با گذشت زمان دستخوش تغییر می‌شود.»

و یا ماده‌ی چهارم و سوم مصوب «همایش جهانی علم^۲» اعلام می‌دارد: «نظام‌های آموزشی ملی در پاسخ به نیازهای آموزشی در حال تغییر جوامع، باید این توانایی را داشته باشند که با توجه به تنوع جنسی و فرهنگی، برنامه‌های تحصیلی جدید و منابع آموزشی نوینی را طراحی یا شناسایی کنند.»

این تأکیدها می‌تواند پاسخ مناسبی به این سؤال باشد که: «چرا در دهه‌ی اخیر، برنامه‌های آموزشی و درسی بسیاری از کشورها تغییر کرده‌اند؟» در مسیر این تغییرها، کتاب آموزشی مناسب می‌تواند، همچون رسانه‌ای مفید به انسان معاصر کمک کند تا با استفاده از آخرین پدیده‌های علمی، زندگی دلخواه و آرمانی پربار و پرتلاشی داشته باشد. ضمن این که اگر این رسانه غلط، نامناسب و غیراستاندارد در اختیار مخاطب قرار گیرد، می‌تواند به صورت نیرویی ویران‌کننده و مصیبت‌بار عمل کند.

کتاب‌های آموزشی مناسب می‌توانند برانگیزاننده، تقویت‌کننده، اطلاع‌دهنده، راهنمایی، یادآوری‌کننده و... باشند و آموزش را مولدتر، انفرادی‌تر و مؤثرتر، و یادگیری را فوری‌تر سازند. به عبارت دیگر، شالوده علمی‌تری به کار تعلیم و تربیت بدهند و برابری در دسترسی به آموزش را تأمین کنند.

از این دیدگاه، هیأت داوران «جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد»، ضمن فعالیت فشرده‌ی چندماه و تلاش دسته‌جمعی در انتخاب و معرفی بهترین کتاب‌های رسیده در حوزه‌های آموزشی مرتبط، با نگاهی به آینده براساس تجربیات حاصل از فرایند ارزشیابی و نیز به منظور چاره‌اندیشی، توصیه‌ها و بیانیه‌هایی را که یادآور آسیب‌ها، تنگناها و چالش‌هایی بر سر راه آموزش و پرورش، بازار نشر و وضع فرهنگ عمومی جامعه در تولید کتاب‌های آموزشی مناسب هستند، اعلام می‌دارد.

دفتر انتشارات کمک آموزشی

۱. Asia-pacific programme of Education for All

۲. اول ژوئیه ۱۹۹۹، بوداپست مجارستان

حوزه‌ی آموزش مهارتی و روش تدریس برای معلمان (دوره‌های آموزش ابتدایی و راهنمایی)

جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد در چهارمین سال زندگی خود، تولد حوزه‌ی جدیدی را نوید می‌دهد؛ حوزه‌ای که بدون شک بخش مهمی از هدف‌ها و ضرورت‌های جشنواره را معنا می‌بخشد. حوزه‌ی علوم تربیتی دایره‌ی محدودی نیست، بلکه شاخه‌های گوناگون و فراوانی را پوشش می‌دهد. در حال حاضر، جشنواره توجه خود را به کتاب‌هایی که مهارت‌ها و روش‌های آموزشی - تربیتی را هدف قرار داده‌اند، معطوف داشته است.

از ویژگی‌های این حوزه که آن را از دیگر حوزه‌های جشنواره متمایز می‌سازد، این است که مخاطبان بیش‌تر کتاب‌های این حوزه، اولیای تربیتی دانش‌آموزان (معلمان، مدیران، پدران و مادران در ارتباط با مدرسه و...) هستند؛ هر چند کتاب‌هایی که تلاش داشته‌اند، مخاطبان دانش‌آموز را با مسائل مربوط به جنبه‌های متفاوت رشد و مهارت‌های زندگی و زندگی تحصیلی آشنا سازند نیز در این حوزه وجود داشته‌اند.

از قریب به ۸۰ جلد کتاب که در این حوزه به دفتر جشنواره رسیده است، پس از بررسی اولیه، ۵۴ جلد به مرحله‌ی داوری راه یافتند. در این مرحله، ۵ داور که از کارشناسان این حوزه و معلمان و صاحب‌نظران با سابقه‌ی این رشته بوده‌اند، کتاب‌ها را به دقت مطالعه کرده و براساس فهرست ارزشیابی، به هر کتاب امتیاز داده‌اند، کتاب‌هایی که براساس نظر این داوران میانگین امتیاز بیش‌تری داشته‌اند، مورد ارزیابی داوران ویژه‌ی این حوزه که سه تن از کارشناسان خبره و استادان و مدرسان رشته‌های مربوطه بوده‌اند، قرار گرفته‌اند تا کتاب‌های نهایی مناسب این حوزه انتخاب شوند.

بدیهی است، براساس مقررات جشنواره، امسال تنها کتاب‌هایی مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند که بعد از سال ۷۹ منتشر شده و به دفتر جشنواره ارسال شده‌اند. داوران معتقدند، کتاب‌های مناسبی پیش از این تدوین و یا ترجمه شده و یا در بازار موجود هستند که در خور توجه و ارج‌گذاری‌اند، اما در میان کتاب‌های جشنواره نبوده‌اند.

با توجه به روش و محتوای کتاب‌های این حوزه، به جز موارد انگشت‌شماری، این کتاب‌ها به دو گروه «دانش‌افزایی دانش‌آموزان» و «دانش‌افزایی اولیای تربیتی» قابل تقسیم بوده‌اند. از آن‌جا که کتاب‌های تألیفی برای اولیای تربیتی دانش‌آموزان تعداد قابل توجهی بوده‌اند، مورد توجه ویژه واقع شده‌اند تا بدین وسیله گام کوچکی برای قدردانی از نویسندگانی که در این حوزه قلم‌فرسایی می‌کنند، برداشته باشیم. ضمناً جای خالی کتاب‌هایی که پرورش مهارت‌های فرایندی و تفکر منطقی و خلاق و فعالیت‌ها را مورد عنایت قرار دهند، احساس می‌شود که می‌تواند مورد توجه مؤلفان و ناشران محترم قرار گیرد.

علاوه بر معیارهای عمومی از جمله ساختار فیزیکی، سازماندهی و شیوه‌ی ارائه‌ی محتوا و نحوه‌ی بیان، مهم‌ترین دلایل انتخاب کتاب‌ها، توجه به جنبه‌های کاربردی (تلفیق جنبه‌های عملی و نظری یا علمی و عنایت به رویکردهای نوین آموزشی) مشارکت در یادگیری، خلاقیت، تفکر منطقی، توجه به کاربرد محتوای درس‌های گوناگون، ارائه‌ی منابع اطلاعاتی مناسب و... بوده است.

برای فعالیت‌های آینده، داوران در هر یک از دو زمینه تألیف و ترجمه، برای اولیای تربیتی و کتاب‌های ویژه‌ی دانش‌آموزان، توصیه‌هایی به این شرح ارائه می‌کنند:

◆ برای ارتقای سطح کیفی تألیف‌ها این پیشنهادها می‌تواند در خور توجه باشند:

۱. با احترام به پژوهش‌ها و تلاش‌های دیگران، به کارگیری آن‌ها در محیط‌های بومی و شرایط ملی کشورمان، ارائه‌ی تجربه‌های مستند کلاس‌داری، به کارگیری مهارت‌های حرفه‌ای و مدیریت یادگیری در کلاس‌ها و مدرسه‌های ایرانی، لازم و ضروری است.

با توجه به توسعه‌ی رویکردهای نوین در برنامه‌های درسی رسمی نیازمند آن هستیم که روش‌های یاددهی - یادگیری، ارزشیابی، ایجاد انگیزه در کلاس درس، فعالیت‌های کلاسی و بیرون از کلاس، پرورش مهارت‌ها و تفکر خلاق و نقاد و منطقی، براساس برنامه‌های درسی و متناسب با شرایط ویژه‌ی مدرسه‌های ایرانی مورد عنایت خاص قرار گیرند؛ عنایتی که منحصر به فرد بودن هر معلم، تفاوت‌های محیط‌های آموزشی، وجود حداقل امکانات را بسیار مهم و اساسی تلقی می‌کند.

۲. جمع‌آوری مقاله‌های گوناگون خود یا دیگران حول یا موضوع کار پسندیده‌ای است که نتیجه‌ی آن می‌تواند تهیه و جنگی بالارزش باشد. در عین حال بدیهی است، تألیف کتاب نیازمند تمهید سازمانی ویژه و واحد، هدفمند و پویا (فراتر از تهیه‌ی یک جنگ مناسب) است. و از آن مهم‌تر، هر تألیف شایسته، فرصت‌هایی برای تفکر و عمل خواننده، ایجاد انگیزه برای مراجعه به منابع اطلاعاتی و رویارویی با مسائل تازه و افق‌های گوناگون فراهم می‌آورد.

۳. در نوشته‌هایی که حاصل نوعی جمع‌آوری و تدوین دوباره هستند، ضروری است که منابع و مأخذ به‌طور دقیق و کامل ذکر شوند. به‌طور کلی، ارائه‌ی منابعی که مطالعه‌ی بیش‌تر و آشنایی خواننده با روش‌های جمع‌آوری اطلاعات در ارتباط با موضوع را مورد توجه قرار دهند، ارزشمند محسوب می‌شوند. این منابع می‌توانند، مقاله‌ها، مجله‌ها، مراکز و سازمان‌ها و پایگاه‌های اطلاع‌رسانی جهانی را شامل شوند.

۴. ایجاد جاذبه‌های بصری، صفحه‌آرایی مناسب، ویرایش علمی و ادبی، وجود حاشیه‌هایی برای ارائه‌ی موضوعات پیرامونی، به کارگیری عکس، نمودار و جدول برای ارائه‌ی سهل‌تر اطلاعات و بالاخره، دقت در صحت علمی محتوای کتاب و به‌روز بودن آن با توجه به رشد سریع علوم و کوتاه شدن تاریخ مصرف اطلاعات، از مواردی هستند که به توجه ویژه و تلاش مشترک مؤلفان و ناشران محترم نیاز دارند.

۵. شایسته است، تألیف‌های این حوزه با استفاده از الگوهای مناسبی که در این زمینه وجود دارد، تلفیقی از مباحث نظری (تئوری‌پردازی) و عملی (کاربردی)، مطالعات موردی، تاریخچه، تعریف واژه‌ها و اصطلاح‌ها، تأکید بر مطالب مهم و اساسی و طرح مسائل مطرح روز باشند. استفاده از تکنولوژی آموزشی برای تهیه و تدوین کتاب به مدد فناوری‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری می‌تواند، کتاب‌های جذاب و متنوعی فراهم کند و مخاطبان گوناگون با سلیقه‌های متفاوت را جذب کند و استفاده از کتاب را تسهیل سازد.

◆ برای ارتقای سطح کیفی کتاب‌های ترجمه‌ای پیشنهاد می‌شود:

۱. مترجمان به بومی کردن مثال‌ها و توجه به ارزش‌های فرهنگی، ملی و مذهبی ایرانی عنایت خاص داشته باشند. خوشبختانه ترجمه‌های خوبی در جشنواره‌ی امسال وجود داشته‌اند و در صورت توجه مترجم به ایرانی‌کردن مثال‌ها و جایگزینی موارد کاربرد مطالب با آنچه در ایران یافت می‌شود، می‌توانسته‌اند کتاب‌های برگزیده و شایسته‌ای باشند.
۲. بهتر است استفاده از واژه‌های متداول و مأنوس و متن‌ها و عبارت‌های کوتاه و مختصر جای واژه‌های نامأنوس، عبارت‌های طولانی و جمله‌های پیچیده را بگیرد و این مهم مستلزم آن است که مترجم با تسلط علمی به موضوع ترجمه، آن را به زبان فارسی بازنویسی کند. این موضوع در رشته‌های علوم انسانی بیش از سایر علوم معنا پیدا می‌کند.
۳. کتاب‌هایی برای معلمان و سایر اولیای تربیتی دانش‌آموزان قابل استفاده است که کوتاه و مختصر و دارای جنبه‌ی کاربردی باشند و به مهارت‌های حرفه‌ای، به‌کارگیری شیوه‌های نوین یاددهی - یادگیری، روش‌های نوین ارزشیابی، ویژگی‌های گروه‌های متفاوت دانش‌آموزی و تفاوت‌های فردی و برقراری ارتباط براساس این ویژگی‌ها توجه خاص نشان دهند.

◆ کلام آخر بیانیه در ارتباط با کتاب‌هایی که مخاطبان آن دانش‌آموزان هستند:

۱. در حال حاضر، تألیفات چندانی در این زمینه وجود ندارند. تولید محتوا و تصویرسازی مناسب با ارزش‌های ملی و مذهبی نیازمند سرمایه‌گذاری جدی است. امید داریم با همت ناشران و مراکز مسئول و منابع قدرت، شاهد توجه به این‌گونه تولیدها باشیم.
۲. ذکر مخاطب کتاب به‌طور دقیق، تهیه‌ی راهنمای استفاده از کتاب برای مربیان و... از اموری هستند که بر ارزش‌های کتاب می‌افزایند.
۳. لازم است محتوای کتاب‌های دانش‌آموزان با توجه به تغییر رویکردهای آموزشی و برنامه‌های رسمی، با آن همسو شوند و بیش از پیش برای تفکر و فعالیت دانش‌آموزان بها قائل شوند. بدیهی است، کتاب‌هایی که دارای دستورهای مستقیم و نتیجه‌گیری‌های صریح (هر چند اخلاقی) هستند - به جز موارد خاص - از خواننده فرصت درگیر شدن و فعالیت و تفکر را سلب می‌کنند.

حوزه‌ی آموزش تربیت‌بدنی

الف) دوره‌ی آموزش ابتدایی

پس از برگزاری چند جشنواره و تبیین نوع کتاب‌های موردنیاز در دوره‌ی ابتدایی که براساس هدف‌ها و رویکرد برنامه‌ی درسی تربیت‌بدنی تعریف شده بود، انتظار می‌رفت در جشنواره‌ی فعلی شاهد رشد کمی و کیفی کتاب‌ها و همچنین پیش گرفتن تألیف بر ترجمه باشیم. متأسفانه دریافت تعداد کمی کتاب آموزشی در این حوزه حکایت از عدم آگاهی ناشران و مؤلفان از نیازهای این درس دارد.

پیشنهادها

همان‌طور که در جشنواره‌های قبل نیز عنوان شد، تربیت‌بدنی از حیثه‌ی وسیع و بکری برای طبع و نشر برخوردار است؛ به‌خصوص در دوره‌ی ابتدایی که ادبیات آن نزد عوام و حتی خواص مهجور واقع شده است. در حالی که امکان تقویت این درس از طریق تألیف آثار در صورت توجه به اجزای آن بسیار ساده است.

بنابراین، هیأت‌دوران برای شکوفایی و ارتقای سطح کمی و کیفی آثار پیشنهاد می‌کنند، به هدف‌های دانشی و مهارتی برنامه‌ی درس تربیت‌بدنی و تألیف آثاری در این زمینه توجه شود:

۱. آمادگی جسمانی و روش‌های تدریس آن در پایه‌های تحصیلی اول، دوم و سوم.
۲. ارائه‌ی تمرینات مناسب برای تقویت مؤلفه‌های آمادگی جسمانی در کودکان پایه‌های اول، دوم و سوم.
۳. تألیف آثار ویژه در ارتباط با هر یک از مؤلفه‌های آمادگی جسمانی مرتبط با سلامت (استقامت عمومی، قدرت، استقامت موضعی و انعطاف‌پذیری) برای پایه‌های اول، دوم و سوم.
۴. تألیف آثاری ویژه در ارتباط با هر یک از مؤلفه‌های آمادگی جسمانی مرتبط با حرکت (چابکی، تعادل، توان، سرعت و هماهنگی) برای پایه‌های اول، دوم و سوم.
۵. تدوین آثاری در زمینه‌ی روش‌های تدریس جذاب تربیت‌بدنی در دوره‌ی ابتدایی (به‌خصوص سه پایه‌ی اول).
۶. تدوین و نشر آثاری در رابطه با روش‌های اندازه‌گیری آمادگی جسمانی و مؤلفه‌های آن در دوره‌ی ابتدایی (به‌خصوص سه پایه‌ی اول).
۷. تدوین و نشر آثار تحقیقی درخصوص میانگین یادگیری دانش‌آموزان ایرانی از نظر مهارتی و حرکات پایه.
۸. تألیف آثاری در زمینه‌ی بازی‌های هدفمند (با و بدون وسیله) برای کودکان دوره‌ی ابتدایی و تفکیک سن و پایه‌ی تحصیلی.

بدیهی است موارد ارزشمند دیگری نیز وجود دارند که به دلیل عدم تحقق نیازهای اولیه، منوط به افزایش آثار در زمینه‌های درخواستی خواهند بود و احتمالاً در جشنواره‌های آینده باید مورد توجه قرار گیرند.

ب) دوره‌ی آموزش راهنمایی تحصیلی

متأسفانه به دلیل وجود نداشتن برنامه‌ی درسی تربیت‌بدنی در دوره‌ی راهنمایی تحصیلی، وضعیت روشنی برای هدایت مؤلفان و ناشران این حوزه در جهت طبع و نشر کتاب‌های مناسب وجود ندارد. امید است به زودی با اعتباربخشی راهنمای تدوین شده بتوان، موضع شفاف و مناسبی را در این زمینه اتخاذ کرد. اما به دلیل اطلاع از راهنمای تازه تدوین شده، هیأت داوران مواردی را برای بهینه‌سازی آثاری که در دست تهیه هستند و همچنین، انطباق این آثار با هدف‌های در نظر گرفته شده در برنامه، ارائه می‌دهد.

پیشنهادها

۱. آمادگی جسمانی همچنان در هدف‌های برنامه‌ی درسی تربیت‌بدنی جایگاهی ویژه دارد؛ به‌خصوص آمادگی جسمانی مرتبط با سلامت. بنابراین، نشر آثاری در این زمینه که در آن برای تقویت مؤلفه‌های آمادگی جسمانی، روش‌های مدرن و تازه‌ای ارائه شده باشند، بسیار ارزشمند است.
۲. به علت افزایش اهمیت مهارت‌های ورزشی در این دوره‌ی تحصیلی، تألیف آثاری در خصوص مهارت‌های ورزشی رشته‌های مجاز آموزشگاهی، با در نظر گرفتن روش‌های یادگیری فعال و مبتنی بر روش‌های خودارزشیابی بسیار مفید است.
۳. کتاب‌های آموزشی برای دانش‌آموزان که در آن‌ها از روش‌های آموزشی ساده استفاده شده باشد، از سایر کتاب‌ها ارزش بیشتری خواهند داشت. این نوع کتاب‌ها، هم در زمینه‌ی آمادگی جسمانی و هم در زمینه‌ی مهارت‌های ورزشی ارزشمند خواهند بود.
۴. آثاری که در آن‌ها هدف‌های نگرشی تربیت‌بدنی در حیطه‌ی مسائل عاطفی و اجتماعی طرح شده و نحوه‌ی کنترل و هدایت آن‌ها از طرف دبیر و معلم مشخص شده باشد، ارزش فراوانی دارند.
۵. در تألیف کتاب‌ها، به اهتمام به روش تدریس سنتی پرهیز و به روش‌های تدریس فعال توجه خاص مبذول شود.
۶. به کتاب‌هایی که سطح‌بندی مهارت‌های ورزشی را با توجه به پایه‌های تحصیلی و میانگین زمان مورد نیاز برای یادگیری هر مهارت در نظر داشته باشند، باید اهتمام بیشتری شود.
۷. در جشنواره‌ها، کتاب‌هایی که در هدف‌های برنامه‌های درسی مورد توجه قرار گرفته‌اند، مدنظر قرار گیرند و از ارائه‌ی کتاب‌هایی همچون یوگا، شطرنج و هنرهای رزمی پرهیز شود.

حوزه‌ی آموزش علوم تجربی

الف) دوره‌ی آموزش ابتدایی

ایجاد تغییرات محسوس در رویکردهای برنامه‌ریزی درسی و آموزشی، خصوصاً در آموزش دوره‌ی ابتدایی، نیازمند پشتیبانی نهادهای فرهنگی به‌ویژه تولیدکنندگان و ناشران کتاب‌های آموزشی است. فراوانی کتاب‌هایی که برای داوری در حوزه‌ی آموزشی علوم تجربی ارائه شده است، (۲۰۵ جلد) نسبت به حوزه‌های دیگر چشمگیر بوده است. نظر به اهمیت موضوع علوم تجربی در آشنا کردن دانش‌آموزان با مهارت‌های فرایند روش علمی و کسب نگرش‌های ضروری زندگی، می‌توان این فراوانی را به معنای اقبال دانش‌آموزان و معلمان و به تبع آن‌ها، ناشران، مؤلفان و مترجمان به زمینه‌ی سواد علمی به عنوان «بستری برای رشد» تعبیر کرد. این اتفاق از یک طرف مبارک است و باید به فال نیک گرفته شود، اما از طرف دیگر، با توجه به سهم ناچیز تولید بومی [تألیف] در برابر موج بسیار قوی واردات [ترجمه]، بانگ جرسی است! و به دور باد از ما که مصداق: «ولهم اذان لایسمعون بها» باشیم.

و لذا هیأت داوران توصیه می‌کند:

◆ علاقه‌ی مخاطبان و زمینه‌ی مناسب برنامه‌های درسی به عنوان بستر مناسب در جهت برنامه‌ریزی برای رشد تولیدات فرهنگی بومی مورد توجه قرار گیرد و تدابیر لازم به منظور تشویق مؤلفان و ناشران برای گام برداشتن و سرمایه‌گذاری در این حوزه اتخاذ شود. با این نگاه است که هیأت داوران در فرآیند بررسی کتاب‌ها برای «تألیفی» بودن اثر، امتیاز ویژه قائل شده است.

◆ علاقه‌مندی دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی به قالب‌های داستانی و تخیلی در تولید کتاب مورد توجه قرار گیرد. به عنوان مثال و نمونه‌ی قابل توصیه، می‌توان به کتاب «جادوگر دهکده‌ی سبز»، نوشته‌ی دان مدن، ترجمه‌ی هایده کروی، از انتشارات فنی ایران اشاره کرد.

◆ با عنایت به اهمیت «پرورش مهارت‌های فرایند تفکر» توصیه می‌شود، در تولید کتاب‌های آموزشی (تألیف و ترجمه) به کتاب‌هایی که در کنار ارائه‌ی اطلاعات، مخاطبان را به طبقه‌بندی، تجزیه و تحلیل و پیش‌بینی و... (سایر مهارت‌های فرایند دانش علمی و تفکر) بدون ارائه‌ی جواب هدایت می‌کنند، اولویت داد. به عنوان مثال مناسب و نمونه‌ی قابل توصیه می‌توان به کتاب «جنگل باران»، نوشته‌ی هلن کوچر، ترجمه‌ی صفوران باغبانیان، از انتشارات تلاونگ اشاره کرد.

◆ نظر به ارتباط «زبان و تفکر» و نقش کلیدی زبان در یادگیری و یاددهی توصیه می‌شود، ناشران نسبت به ویرایش زبانی تولیدات خود توسط اهل فن توجه ویژه داشته باشند. این ملاک در فرایند ارزیابی مورد توجه خاص بوده است.

◆ در مواردی که مترجمان در موضوع کار تخصص ندارند، ضروری است برای حفظ کیان علم در فرایند تولید اثر، حضور یک ویراستار علمی پیش‌بینی شود. در این صورت، احتمال ضعف «اعتبار علمی محتوا» در کتاب کم می‌شود.

◆ نظر به اهمیت صفحه‌آرایی و کیفیت تصویرها - به عنوان بخشی از محتوای کتاب - در برقراری ارتباط با مخاطبان، توجه ویژه به این موضوع ضرورت دارد. به عنوان یک مثال و نمونه‌ی قابل توصیه می‌توان به کتاب «خانه‌ی جانوران»، نوشته‌ی باربارا تیلور، ترجمه‌ی بنکدار، از انتشارات کانون پرورش فکری اشاره کرد.

◆ نظر به اهمیت میزان هماهنگی محتوای کتاب‌های آموزشی - از نظر انتخاب و سازماندهی - با ویژگی‌های مخاطبان در فرایند داوری، ضروری است که تولیدکنندگان کتاب‌ها به وضوح گروه سنی مخاطب خود را مشخص کنند.

♦ با عنایت به جامعیت مجموعه‌ی «راهنمای تولید کتاب‌های آموزشی» در ارائه‌ی ملاک‌ها و معیارهای بررسی و برای بالابردن کیفیت تولید کتاب‌های آموزشی لازم است، ناشران، مؤلفان و مترجمان عموماً با ملاک‌ها و معیارهای عنوان شده در این مجموعه‌ها آشنا شوند. توصیه می‌شود که دبیرخانه‌ی جشنواره به عنوان یک اقدام فرهنگی، این مجموعه‌ها را در اختیار آنان قرار دهد.

ب) دوره‌ی آموزش راهنمایی

جشنواره‌ی امسال نسبت به سال‌های گذشته به نحو مطلوب‌تری شاهد تولید و انتشار آثار متنوع در زمینه‌ی کتاب‌های علمی و آموزشی برای استفاده، دانش‌آموزان و به‌خصوص معلمان بود. هیأت داوران حوزه‌ی آموزش علوم تجربی، کار بررسی و طبقه‌بندی کتاب‌های علمی و آموزشی علوم تجربی را با ۱۲۵ جلد کتاب دریافتی مربوط به دوره‌ی راهنمایی آغاز کرد. کتاب‌های این حوزه ابتدا به دو قسمت به این شرح تقسیم شدند:

۱. کتاب‌های کمک‌آموزشی

- ۱-۱. کتاب‌های دانش‌افزایی دانش‌آموزان، ۵۳ جلد
- ۱-۲. کتاب‌های پرورش مهارت‌های فرایندی علمی، پروژه‌های و هنری دانش‌آموزان، ۳۰ جلد
- ۱-۳. کتاب‌های دانش‌افزایی، مهارتی و روشی برای معلمان و کارشناسان، ۱۱ جلد

۲. کتاب‌های کمک‌درسی

- ۲-۱. کتاب‌های کار و فعالیت‌های یادگیری برای دانش‌آموزان، ۴ جلد
 - ۲-۲. کتاب‌های تمرین به منظور تثبیت، تقویت و آموزش جبرانی یادگیری دانش‌آموزان، ۷ جلد
 - ۲-۳. کتاب‌های سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، ۱۰ جلد
 - ۲-۴. کتاب‌های فعالیت محور در چارچوب هدف‌های برنامه‌ریزی درسی خاص، ۱۰ جلد
- از بین کتاب‌های رسیده، بیش‌ترین تعداد کتاب در زیر گروه کتاب‌های دانش‌افزایی دانش‌آموزان قرار گرفت که ۲۱ جلد برای بررسی دقیق‌تر به مرحله‌ی دوم راه یافت. پس از آن، کتاب‌های پرورش، مهارت‌های فرایندی، عملی، پروژه‌ای و هنری دانش‌آموزان بودند که از این زیرگروه نیز، ۲۱ جلد برای بررسی دقیق‌تر به مرحله‌ی دوم راه یافت. در بقیه‌ی زیر گروه‌ها تعداد کتاب‌های دریافتی کم و محدود بود؛ به‌خصوص در زیر گروه کتاب‌های کار و فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان که به دلیل محدود بودن کتاب‌ها و تطابق نداشتن هدف‌ها و معیارهای کتاب کار با نظر هیأت داوران، کتابی برای دریافت جایزه یا تقدیر معرفی نشد. در مجموع از بین کتاب‌های رسیده، ۸۳ عنوان برای داوری دقیق‌تر به مرحله‌ی دوم راه یافت.

در این جشنواره، هیأت داوران شاهد حرکت مناسبی در زیرگروه کتاب‌های دانش‌افزایی، مهارتی و روشی معلمان و کارشناسان در زمینه‌ی تألیف بود. هیأت داوران این تلاش را ارج می‌نهد و از دبیر مجموعه کتاب‌های «دانش‌پایه» و مؤلفان و ناشران این کتاب‌ها تشکر و قدردانی می‌کند. هیأت داوران جشنواره، این موارد را به پدیدآورندگان و ناشران آثار علوم تجربی توصیه می‌کند؛ به امید آن که ناشران محترم به این امر مهم اهتمام ورزند و آثار ارزشمندی تولید کنند:

۱. در بررسی بعضی از آثار ترجمه و تألیف، به دقت نظر و رعایت در ویرایش علمی نیاز بیش‌تری مشاهده شد که این مهم نظارت و هدایت بیش‌تری می‌طلبد.

۲. ارائه‌ی آثار در حوزه‌ی علوم تجربی با توجه به موضوعات روز و فناوری‌های جدید که به جذب مخاطبان و علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان کمک می‌کند، ضروری است.

۳. تولید کتاب‌های سنجش و ارزش‌یابی برای استفاده‌ی معلمان در جهت مجموعه هدف‌های آموزش‌وپرورش به منظور ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مناسب است.

۴. تولید کتاب کار، به منظور درک عمیق فراگیران از مفاهیم، گسترش توانایی‌های آن‌ها و دستیابی به هدف‌های برنامه‌ی درسی از طریق فعال کردن دانش‌آموزان، و نیز به منظور تثبیت و تکمیل امر یادگیری، استمرار و استحکام بخشیدن به فرایند یادگیری، تدارک فعالیت‌های یادگیری متناسب با موقعیت دانش‌آموزان در سطوح گوناگون (ضعیف، متوسط و قوی)، و جهت بخشیدن به ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، بسیار ضروری است.

حوزه‌ی آموزش تعلیمات اجتماعی (دوره‌ی آموزش راهنمایی تحصیلی)

جامعه‌پذیری فرایند انتقال و یادگیری تدریجی ارزش‌ها و هنجارهای جامعه و درونی‌کردن آن‌هاست، به گونه‌ای که تخطی از آن، جامعه را با اختلالات گسترده‌ای روبه‌رو می‌کند. اگر در گذشته جریان جامعه‌پذیری عمدتاً از طریق خانواده صورت می‌گرفت، امروزه نهاد تعلیم و تربیت نقش مؤثرتری در این راستا برعهده دارد. در حقیقت، فلسفه و هدف اساسی نظام آموزش و پرورش، به ویژه در آموزش عمومی، جامعه‌پذیر کردن افراد است و این هدف به‌طور خاص در درس‌های تعلیمات اجتماعی مورد توجه قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، دوره‌ی نوجوانی مرحله‌ی گذار از کودکی به جوانی است. لذا آموزش مهارت‌های اجتماعی در جهت تربیت شهروندانی متعهد و مسئول برای ایفای نقش مؤثر و مفید، از مهم‌ترین نیازهای این دوره محسوب می‌شود. به این دلیل، تدوین کتاب‌های آموزشی و کمک‌آموزشی به منظور بسط هدف‌های آموزشی تعلیمات اجتماعی در این دوره، بسیار ضروری به نظر می‌رسد.

گروه داوران در بررسی کتاب‌های رسیده به جشنواره به این نتایج رسیده‌اند:

♦ با توجه به بیانیه و نتایج جشنواره‌ی دوم کتاب‌های آموزشی رشد، انتظار می‌رفت در این جشنواره ناشران و مؤلفان به حجم کتاب‌ها و طبقه‌بندی‌های گوناگون کتاب‌های آموزشی، یعنی دانش‌افزایی و کتاب تکمیلی کار و تمرین و فعالیت دانش‌آموز، دانش‌افزایی و مرجع برای معلم، کتاب‌های کمک‌آموزشی در زمینه‌ی روش تدریس و راهنمای معلم و بالاخره کتاب‌هایی در زمینه‌ی ارزشیابی، توجه بیش‌تری نشان دهند. اما بررسی کتاب‌های رسیده نشان دادند، وضعیت بسیار نامطلوب‌تر از دوره‌ی قبل بوده است؛ به‌طوری که کتاب‌های رسیده به این دوره کم‌تر از دوره‌ی قبل بوده‌اند.

♦ با توجه به این که انتظار می‌رود، در حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی، به دلیل نقش مهمی که این حوزه در فرایند جامعه‌پذیری و تربیت اجتماعی دارد و این امر، هم برای فرد به لحاظ داشتن نقش مؤثر و مفید در جامعه و هم برای جامعه، به جهت تداوم حیات اجتماعی، امری ضروری است، ناشران و مؤلفان فعال‌تر عمل کنند و به تألیف کتاب‌هایی با توجه به ارزش‌ها و نیازهای جامعه دست بزنند. در مورد کتاب‌های ترجمه‌ای، در مواردی که با ارزش‌ها و فرهنگ جامعه تطابق ندارند، از جمله تصویرها و مثال‌ها، بومی‌سازی کنند و با جایگزینی مثال‌ها و تصویرها مطابق با نیازها و ارزش‌های جامعه، آن‌ها را کاربردی کنند. اما متأسفانه در این حوزه با عدم حضور ناشران و مؤلفان مواجهیم.

♦ کتاب‌های کمک‌آموزشی، در راستای توانمند کردن معلمان، ایجاد زمینه‌های هرچه بیش‌تر در ایجاد مهارت‌های اجتماعی و بسط فرایند تفکر، با تدوین کتاب‌های روش تدریس و راهنمای معلم و چک‌لیست‌های ارزشیابی برای استفاده از دستاوردهای جدید در فرایند یاددهی - یادگیری و فاصله گرفتن از روش‌های سنتی، و ناکارآمد متکی بر حافظه‌پروری، می‌تواند. بسیار کارساز باشند؛ اما در این حوزه نیز ما با فقر شدید و بی‌توجهی ناشران و مؤلفان مواجهیم.

♦ با وجود این کاستی‌ها، دو کتاب به مراحل ارزیابی راه یافتند که براساس ملاک‌های تعیین شده، بسیاری از موارد طرح شده در بیانیه و نتایج جشنواره‌ی دوم را رعایت کرده بودند؛ مواردی از قبیل: ایجاد زمینه‌ی مناسب برای رشد

مهارت‌های اجتماعی، غلبه‌ی جنبه‌های علمی بر جنبه‌های تفننی، تناسب با رشد ذهنی دانش‌آموز، توجه به مفاهیم کلیدی در محتوای کتاب‌های درسی که این جای تقدیر و تشکر دارد. البته در مواردی هم، با توجه به ذکر آن‌ها در بیانیه‌ی قبلی، از جمله توجه به ارزش‌های فرهنگی و بومی‌سازی، به‌خصوص در تصویرها و مثال‌ها، در این کتاب نیز ضعف همچنان موجود بود.

بر این اساس، هیأت داوران این موارد را پیشنهاد کردند:

- ◆ تلاش در زمینه‌ی رشد کمی و کیفی کتاب‌های تألیفی نسبت به ترجمه.
- ◆ توجه به هدف‌های آموزشی کتاب‌های درسی در سه حیطه‌ی شناختی، نگرشی و مهارتی و مفاهیم کلیدی و محتوای برنامه‌ی درسی تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی.
- ◆ آگاهی از تحولات کتاب‌های درسی و راهنمای برنامه در جهت هماهنگی کتاب‌های آموزشی و کمک درسی.
- ◆ تألیفات کتاب در حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی برای معلمان در زمینه‌ی انواع گوناگون کتاب‌های آموزشی، یعنی کتاب‌های مرجع، دانش‌افزایی، آموزش مهارت‌های اجتماعی، راهنمای معلم، سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی به‌خصوص شیوه‌های تهیه‌ی چک‌لیست برای ارزشیابی مستمر و...
- ◆ تأکید بر آموزش مهارت‌های اجتماعی، ارتباطی و فرایند تفکر.
- ◆ پرهیز از ارائه و انتقال اطلاعات صرف و پرهیز از حافظه‌محوری و استفاده از روش‌های جدید آموزش، از جمله توجه به مهارت‌های فرایند تفکر از طریق توجه به فعالیت‌های فکری متنوع، واداشتن فراگیران به اندیشیدن، کاوشگری، پژوهش و عدم پاسخ فوری و صریح به سؤالات و توجه به مشارکت فراگیران در فرایند یادگیری.
- ◆ کمک به فراگیران در زمینه‌ی رشد اخلاق شهروندی در سطوح محلی، ملی، جهانی و تربیت انسان‌های معنوی، تفکر و متعهد و مسئولیت‌پذیر.
- ◆ توجه به کاربرد علوم اجتماعی در زندگی فراگیران و پیوند آن با نیازهای اجتماعی.
- ◆ توجه به سطح توانایی ذهنی مخاطبان.
- ◆ توجه به شرایط مخاطبان در زمینه‌ی قطع کتاب، تصویرها، به‌ویژه تصویرهای پشت جلد و متناسب بودن و جذاب بودن آن‌ها.
- ◆ جذاب و برانگیزنده بودن شکل ظاهری و فیزیکی کتاب.
- ◆ توجه به مسائل فرهنگی و ارزشی در محتوا، تصویرها و مثال‌ها در کتاب‌های ترجمه‌ای (بومی‌سازی کتاب‌های ترجمه‌ای).
- ◆ توجه به جنسیت در محتوا، مثال‌ها، تصویرها و... در صورت امکان.
- ◆ توجه ناشران محترم به تولید کتاب در حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی به صورت مجموعه (سری).

حوزه‌ی آموزش مطالعات اجتماعی (دوره‌ی آموزش ابتدایی)

در دایرةالمعارف بین‌المللی آموزش و پرورش جلد دهم (۱۹۹۴)، «مطالعات اجتماعی» به عنوان حوزه‌ای از برنامه‌ی درسی معرفی می‌شود که هدف آن آشنا ساختن فراگیران با محیط اطراف خود و همچنین توسعه‌ی ارتباطات انسانی به گونه‌ای است که آن‌ها به شهروندان خوبی تبدیل شوند. بیانیه‌ی «پارلمان ملی تعلیم و تربیت استرالیا» نیز مرکز ثقل برنامه‌ی «مطالعات اجتماعی» را بحث درباره‌ی انسان به مثابه موجودی معنوی، متفکر، عاطفی و اجتماعی می‌داند و این‌که چگونه آنان با یکدیگر و محیط خود در سطوح محلی، ملی و جهانی ارتباط برقرار می‌کنند.

اگر براساس تعریف‌های فوق، رشد مهارت‌های اجتماعی، ارتباطی، فرایند تفکر و... را در مرکز توجه و تأکید برنامه‌ی مطالعات اجتماعی قرار دهیم، ناگزیر خواهیم بود که در فرایند تولید و انتخاب کتاب‌هایی که در این حوزه قرار دارند، بر توسعه و گسترش مهارت‌های فوق تأکید ورزیم و در عین حال به یاد داشته باشیم که گروه هدف ما، کودکانی هستند که در مراحل اولیه‌ی آموزش رسمی خود، یعنی دوره‌ی ابتدایی قرار دارند؛ کودکانی که هنوز مرحله‌ی تفکر عینی را پشت سرنگذاشته‌اند و از لحاظ مهارت‌های زبانی، نسبت به دوره‌های بالاتر از خزانه‌ی لغات و واژگان محدودی برخوردارند و برای جلب نظر آنان به خواندن و نوشتن و کسب مهارت، شاید یکی از گام‌های اولیه، توجه و تأکید بر جذابیت‌های فیزیکی و ظاهری تولیدات آموزشی و کمک‌آموزشی است.

بر این اساس، گروه داوران کتاب‌های آموزشی مطالعات اجتماعی دوره‌ی ابتدایی، ضمن توجه به موارد فوق در تعیین ملاک‌های بررسی و ارزشیابی کتاب‌های این حوزه - تأکید بر ابعاد فیزیکی، زبانی، محرک‌های بصری، محتوایی، روشی و... - کار خود را با بررسی و ارزیابی ۵۱ عنوان کتاب در دو مرحله آغاز کردند. بیش‌ترین کتاب‌های این حوزه (۸۶/۵ درصد) مربوط به بخش دانش‌افزایی و تکمیلی دانش‌آموزان و کم‌ترین تعداد به ترتیب به بخش کار و تمرین (۵/۵ درصد) دانش‌افزایی معلمان (حدود ۳ درصد) تعلق داشت و در سایر بخش‌ها نیز متأسفانه کتابی موجود نبود.

هیأت داوران ضمن تشکر از کلیه‌ی مؤلفان، مترجمان و ناشران محترم شرکت‌کننده و همچنین قدردانی از زحمات دست‌اندرکاران محترم برگزاری چهارمین جشنواره، آرا و دیدگاه‌های خود را در سه بخش: برجستگی‌ها، کاستی‌ها و پیشنهادات، به این شرح اعلام می‌دارد. با این امید که مورد توجه همه‌ی عوامل مؤثر در فرایند تولید کتاب در این حوزه قرار گیرد:

برجستگی‌ها

۱. تلاش در جهت افزایش تعداد کتاب‌های تألیفی نسبت به جشنواره‌ی اول.
۲. تألیف کتاب‌هایی در جهت توسعه‌ی دیدگاه اجتماعی کودکان و کمک به ورود آن‌ها به حوزه‌ی حیات اجتماعی جهانی و شناخت از خود به عنوان یک شهروند جهانی.
۳. افزایش تولید کتاب در این حوزه به صورت مجموعه (سری).

۴. استفاده‌ی بیش‌تر از رنگ‌های شاد و تصویرهای زنده، متناسب با محتوا، در مقایسه با جشنواره‌ی اول.
۵. کاربردی بودن موضوعات انتخابی و پیوند آن‌ها با نیازهای اجتماعی در مقایسه با جشنواره‌ی اول.
۶. استفاده از قالب‌های متنوع داستانی، گفت‌وگو و... در برخی کتاب‌ها.
۷. برقراری ارتباط عاطفی با مخاطبان در اغلب کتاب‌ها در مقایسه با جشنواره‌ی اول.

کاستی‌ها

۱. فقدان تولید کتاب در این حوزه برای معلمان، در قلمروهای «دانش‌افزایی و مهارتی و روشی معلم» در «سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان».
 ۲. حافظه‌مدار بودن کتاب کار و تمرین موجود و عدم توجه آن‌ها به هدف‌های کتاب‌ها و همچنین راهنمای برنامه‌ی مطالعات و تعلیمات اجتماعی دوره‌ی ابتدایی به‌ویژه در حوزه‌ی نگرشی و مهارتی و توجه صرف به حیطه‌ی شناختی؛ آن هم در سطح دانش.
 ۳. تعداد اندک کتاب‌های تولید شده حتی در طبقه‌ی دانش‌افزایی دانش‌آموزان.
 ۴. عدم ایجاد تعامل با مخاطبان به دلیل ارائه و انتقال یکسویه‌ی اطلاعات شناختی و عدم استفاده از روش‌هایی که موجب رشد اندیشه‌ورزی، خلاقیت و پرورش ذهن در مخاطب می‌شود.
 ۵. کم‌توجهی به شرایط مخاطبان - در پاره‌ای موارد - در تعیین قطع کتاب، تصویرها، واژگان و حتی اندازه‌ی حروف.
 ۶. عدم توازن در توجه به جنسیت در محتوا و تصویرها در اغلب کتاب‌های مورد بررسی.
 ۷. کم‌توجهی و در مواردی بی‌توجهی به مسائل فرهنگی و بومی در محتوا یا تصویرها در کتاب‌های ترجمه‌شده.
- جالب توجه است که موارد ۱ و ۴ از مواردی هستند که داوران محترم اولین جشنواره رشد، در این حوزه نیز بر آن تأکید ورزیده‌اند.

پیشنهادات

۱. تلاش در زمینه‌ی رشد کمی و کیفی کتاب‌های تألیفی نسبت به ترجمه.
۲. تألیف کتاب‌هایی در زمینه‌ی آموزش مهارت‌ها و مفاهیم اجتماعی برای معلمان در این حوزه.
۳. تأکید بر آموزش مهارت‌های ارتباطی، اجتماعی و فرایند تفکر.
۴. توجه به هدف‌ها - در هر سه حیطه‌ی شناختی، نگرشی و مهارتی - و مفاهیم کلیدی و محتوای برنامه‌ی درسی تعلیمات اجتماعی دوره‌ی ابتدایی، به‌ویژه در تألیف کتاب‌های کار و تمرین.
۵. آگاهی از تحولات کتاب‌ها و یا راهنماهای برنامه‌ی درسی به منظور ایجاد هماهنگی بیش‌تر بین کتاب‌های آموزشی و کمک‌آموزشی.

۶. پرهیز از ارائه و انتقال اطلاعات صرف و توجه به پرورش و رشد مهارت‌های فرایند تفکر از طریق توجه به فعالیت‌های فکری متنوع و واداشتن مخاطبان به اندیشیدن، کاوشگری و پژوهش.
۷. کمک به مخاطبان در زمینه‌ی رشد اخلاق شهروندی - در سطوح محلی، ملی و جهانی - و ساختن انسان معنوی، متفکر و اجتماعی ...
۸. توجه به مسائل فرهنگی و بومی در محتوا یا تصویرها در کتاب‌های ترجمه شده.
۹. تناسب قطع، تصویر، محتوا، واژگان و جملات و حتی اندازه‌ی حروف، با شرایط سنی مخاطبان.
۱۰. استفاده از رنگ‌های شاد و تصویرهای زنده و گویا به تناسب محتوا و موضوع.
۱۱. کاربردی‌بودن موضوعات انتخابی و پیوند آن‌ها با نیازهای اجتماعی.
۱۲. استفاده از قالب‌های متنوع (داستانی، گفت‌وگو و ...) و تلاش در زمینه‌ی ایجاد ارتباط عاطفی با مخاطبان.
۱۳. توازن در توجه به جنسیت در محتوا یا تصویر.
۱۴. توجه به اصل سادگی و روانی در بیان موضوعات.
۱۵. نوآوری در تألیف، طراحی، سازماندهی محتوا و ...
۱۶. تلاش به منظور افزایش تولید کتاب در حوزه‌ی مطالعات اجتماعی به صورت مجموعه و سری.
۱۷. اضافه کردن طبقه‌ی «کتاب دانش‌افزایی و مهارتی والدین» به مجموع طبقات موجود، به دلیل ایجاد ارتباط و هماهنگی آموزش‌های غیررسمی و رسمی (ایجاد ارتباط بین خانه و مدرسه).

حوزهی آموزش زبان و ادبیات فارسی

الف) دورهی آموزش ابتدایی

نظر به اهمیتی که زبان و ادبیات فارسی در ماندگاری فرهنگ ملی ایرانیان از کهن‌ترین ادوار تاریخ تاکنون داشته است، و با عنایت به اهمیت آشنایی و تسلط بر مفاهیم و مهارت‌های زبانی به عنوان پیش‌نیاز اساسی و مهم در فراگیری سایر علوم و مباحث درسی دورهی ابتدایی، بسیار به‌جاست که فراگیری زبان و ادبیات فارسی را مهم‌ترین رکن آموزش و پرورش در دورهی ابتدایی بدانیم.

گروه زبان و ادبیات فارسی در دورهی ابتدایی، ضمن تشکر از کلیه‌ی مؤلفان، مترجمان، ناشران، تصویرگران و دیگر عواملی که در تهیه و تولید کتاب‌های این حوزه فعالیت دارند و نمونه‌ای از تولیدات خود را به منظور بررسی به دفتر جشنواره ارسال کرده‌اند، بیانیه‌ی چهارمین جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد را به تفکیک مخاطبان به این شرح اعلام می‌دارد:

۱. هیأت برگزارکننده‌ی جشنواره

هیأت برگزارکننده‌ی جشنواره، بانیان اصلی هدایت یک جریان سالم هستند که استمرار و تداوم آن می‌تواند زمینه‌ی رشد و کیفیت‌بخشی به کتاب‌های آموزشی را در کشور فراهم آورد. از این‌رو به عنوان اولین مخاطبان در این بیانیه مورد توجه قرار گرفته‌اند.

بخشی از پیشنهادهای اعضای کمیته‌ی زبان و ادبیات فارسی دوره‌ی ابتدایی که می‌تواند به منظور تعمیق سیاست‌های برگزاری جشنواره‌های آتی مورد عنایت برنامه‌ریزان محترم قرار گیرد، عبارتند از:

الف) ضرورت تدوین ملاک‌ها، شاخص‌ها، معیارها و مقیاس‌های ارزش‌گذاری عینی با هدف پرهیز از به‌کارگیری مفاهیمی که بر مصداق‌های کلی دلالت دارند و ممکن است موجب تعبیرهای متفاوتی در ذهن مخاطبان شوند.

ب) ضرورت ارائه‌ی تعریف‌های عملیاتی دقیق‌تر از واژه‌های تخصصی، و بازنگری به‌ویژگی‌های ذکر شده برای طبقه‌بندی کتاب‌های آموزشی به منظور تعیین برخی مختصات متمایزکننده که با تکیه بر آن‌ها بتوان، جایگاه و طبقه‌ی هر کتاب را با ضریب اطمینان بیش‌تری مشخص کرد.

پ) ضرورت بازنگری در روش‌های اطلاع‌رسانی و فراخوان آثار از تولیدکنندگان کتاب‌های آموزشی، به نحوی که به برقراری تعاملات عمیق‌تری از سوی ایشان منجر شود.

ت) ضرورت بازنگری در روش‌های ارزش‌گذاری و تقدیر از تولیدکنندگان کتاب، به نحوی که بتوان سهم و نقش هر یک از عناصر و عوامل تولید کتاب را جداگانه محاسبه کرد.

ث) توسعه‌ی روش‌های سامان‌بخشی به کتاب‌های آموزشی از طریق جلب مشارکت گروه‌های آموزشی معاونت آموزش عمومی، به منظور ارائه‌ی دیدگاه‌های کارشناسی به تولیدکنندگان کتاب‌های آموزشی تا پیش از اقدام به چاپ آثار در سراسر کشور.

۲. برنامه‌ریزان و سیاستگذاران آموزش و پرورش

دومین گروه از مخاطبان بیانیه‌ی کمیته‌ی زبان و ادبیات فارسی در چهارمین دوره‌ی جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد، برنامه‌ریزان و سیاستگذاران آموزش و پرورش به مفهوم کلی آن هستند.

بسیاری از کارهای تولید شده نشان می‌دهد که جمع‌گیری از ناشران و مؤلفان نتوانسته‌اند از یافته‌های پژوهشی جدید بهره‌مند شوند. با توجه به تحولات اخیر برنامه‌ی آموزش زبان فارسی در دوره‌ی ابتدایی، انتظار می‌رود که سازمان‌ها و مراکز چون: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، معاونت آموزش عمومی و امور تربیتی، پژوهشکده‌ی تعلیم و تربیت، مراکز تربیت معلم و دیگر سازمان‌های فرهنگی و آموزشی، بی‌توجه به امور فرهنگی و آموزشی را نیز مورد توجه قرار دهند و از طریق انتشار یافته‌های پژوهشی محققان و دیدگاه‌های کارشناسان خود، زمینه‌ی مناسب‌تری را برای اطلاع‌رسانی به مخاطبان فراهم آورند تا تولیدکنندگان کتاب‌های آموزشی بتوانند، از نتایج پژوهش‌های جدید در حوزه‌ی فعالیت خویش اطلاع دقیق‌تری کسب کنند و تألیفات جدیدشان را با آخرین یافته‌های پژوهشی منطبق سازند.

یکی از راهکارهای مهم در این زمینه، آشناکردن تولیدکنندگان با ملاک‌ها و معیارهای سامان‌بخشی به کتاب‌های آموزشی و کارشناسی آثار آنان پیش از اقدام به چاپ است. در این راستا، گروه‌های آموزشی معاونت‌های آموزش عمومی استان‌های کشور می‌توانند، ضمن دریافت آموزش‌های لازم از مراجع ذیصلاح، بخشی از خدمات نقد و بررسی کتاب‌های آموزشی را طی فرایند شکل‌گیری به تولیدکنندگان ارائه کنند. از مشکلات قابل ذکر در بررسی کتاب‌های آموزشی اعم از کمک‌درسی و کمک‌آموزشی در چهارمین جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد، نابه‌سامانی در تعیین قوانین مشخص و مدون برای نگارش خط فارسی از نظر اتصال و انفصال حروف و کلمات، کاربردهای نابه‌جای علامت تشدید، کاربردهای شکل نامناسب یا عدم کاربرد شکل تغییر یافته‌ی «یای میان دو کلمه» و... است. به نظر می‌رسد، زمان آن رسیده باشد که فرهنگستان خط و زبان فارسی، شورای عالی آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی و دیگر متولیان و بانیان توسعه و اشاعه‌ی خط، همچون رسانه‌های جمعی پرمخاطب، نسبت به سامان‌بخشی به وضعیت کنونی رسم‌الخط فارسی اقدامات مؤثر و هماهنگی را انجام دهند.

۳. تولیدکنندگان کتاب‌های آموزشی

در طول سال‌های اخیر، ناشران بخش خصوصی تلاش پرثمری در راستای تهیه و تولید کتاب‌های آموزشی کرده‌اند و برخی از آن‌ها صلاحیت‌های لازم را برای به عهده گرفتن بخشی از مسئولیت‌های تولید کتاب‌های آموزشی مناسب، از

خویش نشان داده‌اند. در نظام تعلیم و تربیتی که اتخاذ رویکرد چند تألیفی را از جمله ضرورت‌های زمانه‌ی خود در زمینه‌ی برنامه‌ریزی آموزشی می‌داند، اتکا به بخش خصوصی و توانمندی‌های آن می‌تواند، راهگشای برخی از مشکلات باشد. به منظور اطلاع‌رسانی به تولیدکنندگان کتاب‌های آموزشی، توضیح کوتاهی درخصوص شیوه‌ی عملکرد کمیته‌ی داوری زبان و ادبیات فارسی دوره‌ی ابتدایی بیان می‌شود.

از زمان اعلام فراخوان تا ۱۵ مردادماه ۸۳، واحد سامان‌بخشی چهارمین دوره‌ی جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد، ۹۷ عنوان کتاب در حوزه‌ی زبان و ادبیات فارسی دوره‌ی ابتدایی از سوی تولیدکنندگان کتاب‌های آموزشی دریافت کرده است که پس از کارشناسی‌های انجام شده در دور مقدماتی، در مجموع ۷۴ عنوان کتاب انتخاب شده و بررسی آن در دستور کار کمیته‌ی زبان و ادبیات فارسی دوره‌ی ابتدایی قرار گرفته است.

در نظام رو به تغییر آموزشی کنونی، به جای آموزش‌های متکی برانباشت اطلاعات و محفوظات، به ایجاد مهارت تفکر و حل مسئله در موقعیت‌های واقعی زندگی توجه بیش‌تری می‌شود. از این‌رو، تلاش بر آن است که به تمامی سطوح یادگیری همچون: دانش، مهارت، کاربرد، ترکیب، تجزیه، تحلیل و... توجه شود. به همین دلیل، مؤلفان کتاب‌های آموزشی باید تلاش کنند تا با اطلاع از آخرین تحولات برنامه‌ی درسی، نگاهی همخوان با سیاست‌های تغییر در آثار خویش ارائه کنند.

یکی از کوشش‌های هیأت برگزاری کننده‌ی جشنواره، تألیف و تدوین ملاک‌ها، شاخص‌ها، معیارها و مقیاس‌های ارزش‌گذاری کارشناسان و صاحب‌نظران حوزه‌ی زبان و ادبیات فارسی با توجه به دگرگونی‌های اخیر نظام آموزشی کشور است. همچنین تلاش می‌شود، با انتشار اصول و هدف‌های برنامه‌ی آموزش زبان فارسی در دوره‌ی ابتدایی که از مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش است، درخصوص ایجاد هماهنگی بین سیاست‌های سازمان و عملکرد فعالان این حوزه، گام‌های مؤثری برداشته شود.

در شاخه‌ی کتاب‌های کمک‌آموزشی نیز بیش‌ترین تعداد کتاب‌های مربوط به طبقه‌ی کتاب‌های دانش‌افزایی معلمان و کارشناسان بوده است. در این دوره، کتاب‌هایی که در زمینه‌ی دانش‌افزایی معلمان مورد بررسی قرار گرفته‌اند، عمدتاً آثار ترجمه شده از زبان‌های خارجی هستند. در حالی که با توجه به تحولات اخیر برنامه‌ی آموزش زبان فارسی در دوره‌ی ابتدایی، چشم‌انداز حضور تألیفاتی در زمینه‌ی ارائه‌ی الگوها و روش‌های نوین تدریس از سوی کارشناسان و مؤلفان داخلی بوده‌ایم. خلأ موجود در این زمینه تا حدی است که برای آموزش مهارت‌های زبان فارسی پایه‌ی اول دبستان، در حال حاضر هیچ کتاب مناسبی به عنوان منبع تدریس در مراکز تربیت معلم معرفی نمی‌شود. علت بی‌طرفی کارشناسان، اعم از حوزه‌های زبان‌شناسی، روان‌شناسی مراکز تربیت معلم و دیگر صاحب‌نظران حوزه‌های تعلیم و تربیت و ادبیات کودک، درخصوص نقد تحولات اخیر برنامه‌ی درسی و نتایج انجام این تحولات، یکی از پرسش‌های بدون پاسخ برای نسل‌های آینده است که امیدواریم با گذشت چند سال از این تحولات، سرانجام نتایجی از کم و کیف آن‌ها به دست آوریم.

طبقه‌ی مربوط به کتاب‌های دانش‌افزایی دانش‌آموزان، با توجه به مفهوم گسترده‌ای از این عنوان در نظر بوده است و با وجود آن که بخشی از ادبیات داستانی را نیز شامل می‌شود، از حضور کتاب‌های مناسب جدید کاملاً بی‌بهره مانده است که شاید یکی از دلایل آن، یکسان نبودن مفهوم واژه‌ها نزد برگزارکنندگان جشنواره و تولیدکنندگان کتاب‌هایی بوده است که آثارشان می‌توانست، در این طبقه مورد بررسی قرار گیرد.

مترجمان گرامی با عنایت به ویژگی‌های عمومی و مشترک زبان نزد ملل گوناگون، با هدف بهره‌مندی از برخی تجربه‌های حاصل شده توسط ملل دیگر، به جست‌وجو و ترجمه‌ی کتاب‌های سودمند در این حوزه اقدام کرده‌اند. اما در بررسی آثار ترجمه شده از زبان‌های خارجی، باید ملاک‌ها و معیارهای متفاوتی وضع شود. توصیه‌ی کمیته‌ی داوری زبان و ادبیات فارسی دوره‌ی ابتدایی آن است که به منظور حمایت از مؤلفان داخلی و حفظ حقوق مترجمان و ناشران آثار خارجی، کتاب‌های ترجمه شده از این پس در طبقه‌ای جداگانه و براساس ضوابط و ملاک‌های خاص خود مورد بررسی قرار گیرد.

۴. مخاطبان کتاب‌های آموزشی

یکی از هدف‌های مهم برگزاری این جشنواره، شناسایی و معرفی آثار آموزشی مناسب به مخاطب اعم از برنامه‌ریزان، کارشناسان، دانش‌آموزان و اولیای ایشان است. معلمان خود یکی از مخاطبان اصلی و در عین حال از هدایت‌کنندگان بسیار مؤثر طیف وسیع‌تری از مخاطبان دیگر یعنی دانش‌آموزان، به سوی کتاب‌های آموزشی مناسب هستند. همچنین، نقش معلمان در معرفی کتاب‌های مناسب کمک درسی و کمک آموزشی به اولیای دانش‌آموزان، و دیگر همکاران نیز بسیار بارز است.

اولیای دانش‌آموزان نیز اگرچه تا حدود زیادی وظایف و اختیارات تعلیم و تربیت کودکان خود را به نظام آموزش و پرورش تفویض کرده‌اند، اما هنوز نقش خود را به عنوان یکی از مشوقان بسیار تأثیرگذار در زمینه‌ی هدایت کودکان به امر کتاب‌خوانی حفظ کرده‌اند و یکی از منابع اطلاعاتی معتبر برای آنان محسوس می‌شوند. والدین می‌توانند در انتخاب کتاب، به‌ویژه کتاب‌های کمک‌آموزشی و کمک درسی مناسب، از دیدگاه‌های کارشناسان و رهنمودهای معلمان فرزندان خود استفاده کنند و از طریق پیش‌بینی برخی تدبیرهای سودمند، ضمن توجه به علاقه‌های کودکان، به ارتقای سلیقه‌ی فرزندان خود در جهت تشخیص کتاب‌های مناسب کمک کنند.

به دانش‌آموزان، به‌ویژه گروهی که به تدریج در نتیجه‌ی شناخت و آگاهی بیش‌تر امکان انتخاب کتاب و خرید آن را به دست می‌آورند، توصیه می‌شود به برخی ملاک‌های اصلی مثل: گروه سنی مخاطب، سازمان انتشاراتی، مؤلف یا مترجم کتاب، نوبت چاپ، کیفیت کتاب‌سازی، مراجعه به سایت‌های اطلاع‌رسانی چون سامان کتاب و... به عنوان برخی از ملاک‌های انتخاب کتاب‌های مناسب توجه کنند تا از این طریق، ضمن بهره‌مندی از کتاب‌های سودمند بتوانند ناشران و مؤلفانی را که برای تهیه و تولید این‌گونه کتاب‌ها می‌کوشند، بیش‌تر حمایت کنند.

ب) دوره‌ی آموزش راهنمایی

زبان به عنوان مهم‌ترین ابزار برقراری ارتباط و ادبیات به عنوان هنری‌ترین شیوه‌ی بیان احساسات و عواطف بشری، همواره بازتاب اندیشه و خلاقیت انسان‌ها بوده است. بشر از آغاز تا به امروز از این امکانات حیاتی برای طرح مقاصد و خواسته‌ها و آرزوهای دست‌یافتنی و حتی دست‌نیافتنی خویش بهره گرفته است و از این طریق توانسته است، به قله‌های رفیع کمال و معرفت زمینی و آسمانی نائل شود. با عنایت به گذشته‌ی درخشان زبان و ادب فارسی، شعرا و نویسندگان ایرانی از دیرباز تاکنون در آثار ارزشمند خویش نشان داده‌اند که این ابزارهای حیاتی تا چه حد در بیان اندیشه و طرح مسائل اجتماعی، عاطفی، انتقال ارزش‌ها و مفاهیم معنوی مؤثر بوده‌اند و تا چه حد در ترویج و اشاعه‌ی فرهنگ ایرانی به نسل‌های بعدی، نقش فعالی داشته‌اند.

در نظام‌های آموزشی جهان، قبل از هر موضوعی به برنامه‌ی درسی زبان و ادبیات توجه می‌شود؛ چرا که زبان و ادبیات ارتباط تنگاتنگی با اندیشه و تفکر آدمی دارند و از این طریق می‌توان درباره‌ی تمامی علوم و ارزش‌های انسانی اظهارنظر کرد. در نظام آموزشی ایران نیز، کماکان از آغاز آموزش و پرورش رسمی، به آموزش زبان و ادب فارسی به عنوان کلید فهم حوزه‌های گوناگون معرفت بشری توجه ویژه‌ای می‌شود. یکی از نهادهای غیررسمی که در این زمینه فعالیت گسترده و چشمگیری داشته است، ناشران کتاب‌های آموزشی هستند. رسالت اصلی این بخش کمک به بازآموزی، تقویت و تثبیت آموخته‌های مدرسه‌ای است و این رسالت به دنبال رسالت کتاب‌های درسی حاصل می‌شود. این‌که در وضعیت فعلی به این رسالت عمل می‌شود یا نه، یکی از هدف‌های اساسی این جشنواره به‌شمار می‌رود. در واقع، تلاش بر این است که استانداردهایی برای کتاب‌های آموزشی تعریف و تدوین شوند تا در نهایت، مواد تولیدی در راستای هدف‌های آموزش رسمی و کتاب‌های درسی قرار گیرند.

نگاهی به کتاب‌های زبان و ادب فارسی ارسالی به جشنواره و حتی وضعیت فعلی تولید، چاپ و توزیع این‌گونه مواد نشان می‌دهد که چندان کمکی به تحقق هدف‌های آموزش زبان و ادب فارسی نشده است و به قدری تعجیل و شتاب‌زدگی در تدوین آثار دیده می‌شود که دانش‌آموز رغبتی به استفاده از آن‌ها نشان نمی‌دهد. حتی معلمان زبان و ادب فارسی نیز انگیزه‌ای برای به‌کارگیری آن‌ها در کلاس‌های درس ندارند. به‌طور قطع، یکی از اساسی‌ترین دلایل این معضل فرهنگی و آموزشی، فقدان استانداردهای تولید و چاپ مواد کمک آموزشی است؛ هرچند برخی تولیدکنندگان سلیقه‌ی خریدار را بر رعایت استانداردها ترجیح می‌دهند.

هیأت داوران حوزه‌ی زبان و ادب فارسی همچون دیگر حوزه‌ها، کار بررسی را در دو مرحله انجام داده است: در مرحله‌ی اول تمامی کتاب‌های رسیده به دبیرخانه‌ی جشنواره بررسی شدند و از مجموع ۱۱۵ کتاب، تعداد ۹۵ عنوان به مرحله‌ی دوم راه یافتند. در مرحله‌ی اول معیارهای ارزیابی تا حدودی عمومی بودند، اما در مرحله‌ی دوم این معیارها اختصاصی و براساس استانداردهای آموزش زبان و ادب فارسی در نظر گرفته شده بودند. از بین ۹۵ کتاب

راه یافته به مرحله‌ی دوم، پس از ارزیابی فردی و گروهی هیأت داوران، تعداد ۵ عنوان برای دریافت تندیس و تقدیر انتخاب شدند.

در این مرحله میزان و معیار ارزیابی، تناسب کتاب‌ها با موارد زیر بوده است:

۱. هدف‌های برنامه‌ی درسی زبان و ادب فارسی
 ۲. نیازها، توانایی‌ها و درک و فهم دانش‌آموز (مخاطب‌شناسی)
 ۳. روش‌های صحیح و استاندارد ارائه‌ی مطالب آموزشی
 ۴. استانداردهای کتاب‌سازی
 ۵. شیوه‌نامه‌ی مصوب ویرایش فرهنگستان زبان و ادب فارسی و وزارت آموزش و پرورش (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی)
 ۶. ابعاد گوناگون خلاقیت و نوآوری
- نتایج حاصل از بررسی وضعیت آثار تولیدی در حوزه‌ی زبان و ادب فارسی با توجه به آثار رسیده به جشنواره، بیانگر تلاش و همت تولیدکنندگان و وجود پاره‌ای محدودیت‌ها و نواقص است. در نتیجه، هیأت داوران بر خود فرض می‌داند، به منظور بهبود هرچه بیش‌تر وضعیت تولید مواد کمک‌آموزشی و کمک‌درسی زبان و ادب فارسی و نیز اجرای بهتر جشنواره‌های آتی، این موارد به عنوان توصیه‌نامه‌ی داوران، در بیانیه لحاظ شود:
۱. ظهور رویکردهای نوین آموزشی، از قبیل: فعالیت‌محوری، همیاری و مشارکت، فرایندمحوری، حل مسئله و استفاده از فناوری، ما را بر آن می‌دارد تا در تولید و چاپ آثار مربوط به حوزه‌ی زبان و ادب فارسی، بیش از پیش احساس مسئولیت کنیم و دست به خلق آثاری بزنیم که دانش‌آموز را فعال و راضی کند.
 ۲. پیشنهاد می‌شود، ناشران فعال در این زمینه از استانداردها و معیارهای تدوین شده استفاده کنند تا در مجموع، هدف کمک به دانش‌آموز مورد غفلت واقع نشود.
 ۳. بهتر است مسئولان جشنواره ابعاد گوناگون اطلاع‌رسانی را به‌طور همه‌جانبه اجرا کنند و بیش از پیش، اسناد موجود را در اختیار ناشران قرار دهند تا میزان مشارکت آنان در این‌گونه جشنواره‌ها افزون شود.
 ۴. با توجه به لزوم توجه به پدیده‌ی زیباشناختی در تولید آثار کمک‌آموزشی، به ویژه در چاپ کتاب‌های حوزه‌ی زبان و ادب فارسی توصیه می‌شود از شیوه‌های متنوعی برای صفحه‌آرایی، تصویرسازی و کتاب‌سازی استفاده شود.
 ۵. برای یکسان‌سازی رسم‌الخط و ویرایش لازم است، شیوه‌نامه‌ی مصوب تولید و در اختیار ناشران قرار داده شود تا در چاپ‌های بعدی آن را مبنای عمل قرار دهند.
 ۶. با توجه به طرح پنج ساله شدن تغییرات و اصلاحات در کتاب‌های درسی، انتظار می‌رود ناشران اصلاحات را در کتاب‌های خود، به موقع اعمال کنند تا در اثر شتاب‌زدگی برای حضور در بازار، شاهد اشکالات نباشیم.
 ۷. انتظار می‌رود، برای پاسخگویی به نیازها، سلیقه‌ها و علاقه‌های دانش‌آموزان، آثار تولیدی با رویکرد پرورش و تقویت خلاقیت و نوآوری تدوین و چاپ شود.

۸. بهتر است، «انجمن ناشران کتاب‌های کمک‌آموزشی» نیز در تهیه و تدوین استانداردهای مربوط به این کتاب‌های مشارکت‌همیاری داشته باشند تا بعدها مسیر انتقال این موارد به ناشران، در کمال آرامش و به‌دور از هرگونه تعصب و ابهام انجام گیرد.

۹. وضعیت کتاب‌های بررسی شده در طبقه‌بندی هفت‌گانه‌ی کتاب‌های کمک‌آموزشی نشان می‌دهد که اکثر کتاب‌های حوزه‌ی زبان و ادب فارسی در طبقه‌ی دانش‌افزایی دانش‌آموزان قرار دارد. لازم است برای دیگر طبقه‌ها نیز آثاری مناسب تولید شود (پرورش مهارت‌های ذهنی و فرایندی، دانش‌افزایی و رشد مهارت‌ها و نگرش‌های معلمان، کتاب‌کار، کتاب‌تمرین، کتاب خودارزشیابی و سنجش آموخته‌ها، کتاب فعالیت محور).

۱۰. توصیه می‌شود، در جشنواره‌های آتی طبقات دیگری مثل آثار ترجمه شده یا آثار مهارت‌افزایی در حوزه‌ی خواندن و نوشتن نیز اضافه شود.

۱۱. توصیه می‌شود، در چاپ آثار ترجمه‌ای به بومی‌سازی متن، تصویرها و پیام‌های نهفته در آن‌ها توجه کافی صورت بگیرد تا ناخواسته از تأثیرگذاری منفی و غیرمستقیم آن‌ها بر کودکان و نوجوانان جلوگیری به عمل آید.

۱۲. توصیه می‌شود، ناشران قبل از اقدام به تولید و چاپ آثار، نسخه‌ای از راهنمای برنامه‌ی درسی زبان و ادب فارسی را تهیه کنند و آن را راهنمای عمل قرار دهند.

۱۳. زبان و بیان کتاب‌های موجود حاکی از این است که برخی از مؤلفان به آموزش نیاز دارند. پس ضرورت دارد، ناشران محترم در انتخاب افراد برای تألیف، از اشخاص خوش‌قلم و مسلط در نگارش کمک بگیرند.

۱۴. با توجه به وضعیت اطلاع‌رسانی به دبیران زبان و ادب فارسی و دانش و مهارت آنان در این زمینه، لازم است آثار کارآمد و متنوعی، چه ترجمه و چه تألیف، تولید شود که در آموزش زبان و ادب فارسی به کار معلمان آید و آنان را در بهره‌گیری از روش‌های جدید آموزشی توانمند سازد.

۱۵. با توجه به نتایج به دست آمده از مطالعات و تحقیقات مربوط به وضعیت خواندن در بین دانش‌آموزان ایرانی، ضرورت دارد آثار مناسبی برای تقویت مهارت خواندن و درک و دریافت متون تولید و چاپ شود.

هیأت داوران حوزه‌ی زبان و ادب فارسی جشنواره، ضمن تشکر و قدردانی از همه‌ی دست‌اندرکاران جشنواره و ناشران آثار ارسالی به جشنواره و به‌ویژه مؤلفان محترم این آثار، انتظار دارد توصیه‌ها و پیشنهادات مذکور در فرایند برگزاری جشنواره‌های بعدی، تولید آثار ارزشمند زبان و ادب فارسی راهنمای عمل مسئولان، ناشران، کارشناسان، مؤلفان و دیگر افراد فعال در این حوزه قرار گیرد تا ان شاءالله وضعیتی بهتر و مطلوب‌تر داشته باشیم.

حوزه‌ی آموزش جغرافیا (دوره‌ی آموزش راهنمایی)

جغرافیا دانشی وسیع و گسترده است که موضوعات متنوعی مانند آشنایی با ویژگی‌ها و امکانات، چالش‌ها و محدودیت‌های محل زندگی خود و دیگران، رابطه‌ی متقابل انسان و محیط و مسائل و مشکلات ناشی از برهم خوردن این رابطه (که بخشی از مشکلات جهان امروز است)، کیهان‌شناسی و نجوم و بسیاری از موارد دیگر را دربرمی‌گیرد. دانش‌آموزان فعلی و شهروندان و مدیران فردای کشور نیاز دارند که این مطالب را یاد بگیرند تا با آموختن آن‌ها بتوانند، با درک بهتر و صحیح‌تر مسئولیت‌ها و برنامه‌ریزی‌های خود را به نحو مطلوب انجام دهند و ضمن بهره‌برداری صحیح از محیط، سهم دیگران و نسل‌های آینده را نیز در نظر بگیرند. هیأت داوران با توجه به این مسائل کتاب‌ها را مورد بررسی قرار داد که در این جا نکاتی چند را یادآوری می‌شود:

۱. بیش‌تر کتاب‌ها از زبان انگلیسی ترجمه شده بودند؛ یعنی از ۳۷ جلد کتاب مورد بررسی، ۲۶ جلد ترجمه و ۱۱ جلد، یعنی تنها حدود ۲۹ درصد تألیف شده بودند.
۲. در گروه کتاب‌های دانش‌افزایی دانش‌آموزان، به شناخت محل زندگی افراد توجه کمی شده بود؛ یعنی تنها دو جلد کتاب به ایران‌شناسی و بقیه به موضوعاتی دیگر اختصاص داشتند.
۳. در گروه کتاب‌های دانش‌افزایی معلمان، تنها یک جلد کتاب عرضه شده بود. با توجه به این نکته که معلم باید اطلاعات به‌روز و آگاهی فراتری از کتاب‌های درسی داشته باشد تا بتواند پرسش‌های متعدد دانش‌آموزان را پاسخ گوید، تعداد کتاب‌های این گروه بسیار کم و محدود است.
۴. در گروه کتاب‌های کار و تمرین‌های هدفمند، ۱۶ جلد کتاب عرضه شده بودند که می‌توان گفت رشد مطلوبی را نسبت به گذشته داشته‌اند. در این کتاب‌ها، بر تعمیق هدف‌های کتاب‌های درسی تأکید بیش‌تری شده بود و در برخی از آن‌ها، شرایطی برای بروز خلاقیت‌ها و نوآوری دانش‌آموزان فراهم آمده بود.
۵. در گروه کتاب‌های مهارتی، خلاً بسیاری وجود داشت، زیرا در این گروه تنها دو جلد کتاب مهارتی عرضه شده بود.
۶. تعداد کتاب‌هایی با عنوان «اطلس جغرافیایی» که متناسب با توان یادگیری دانش‌آموزان باشد، بسیار کم بود.

توصیه‌ها و پیشنهادات

۱. ناشران محترم به چاپ کتاب‌های تألیفی اهتمام بیش‌تری ورزند.
۲. به چاپ کتاب‌هایی در زمینه‌ی شناخت محل زندگی افراد (استان‌شناسی و ایران‌شناسی که دانش‌آموزان را با هویت و پیشینه‌ی فرهنگی و امکانات و چالش‌های محیط زندگی خود و دیگران آشنا می‌کند)، توجه ویژه‌ای مبذول شود.
۳. آشنایی معلمان با انواع اطلاعات، به‌ویژه در زمینه‌ی موضوعات تدریس، زمینه‌ی مناسبی را برای تدریس بهتر و ارضای کنجکاوی دانش‌آموزان آماده می‌کند. از این‌رو، سرمایه‌گذاری و چاپ کتاب در زمینه‌ی بالا بردن سطح دانش و بینش معلمان، نقش کلیدی در بهبود آموزش ایفا می‌کند.

۴. ناشران محترم در چاپ کتاب‌های کار و تمرین دقت و عنایت بیشتری به خرج دهند و شرایط را برای چاپ کتاب‌های جذاب، متناسب با هدف‌های کتاب‌های درسی فراهم آورند.

۵. ناشران محترم در چاپ کتاب‌هایی در زمینه‌ی افزایش مهارت دانش‌آموزان، زمینه‌ی مطلوبی را برای دقت بیشتر و تعمیق یادگیری آن‌ها فراهم می‌سازد. چاپ کتاب‌هایی در زمینه‌ی نقشه‌خوانی، نقشه‌کشی، مدل‌های جغرافیایی و... توصیه می‌شود.

کمیته‌ی داوران، ضمن تشکر و ارج نهادن به تلاش‌های بسیار مؤلفان، مترجمان و ناشران، تولیدات آن‌ها را در زمینه‌ی مورد بررسی ناکافی می‌داند و امیدوار است، با حمایت مسئولان و دست‌اندرکاران فرهنگی کشور، شرایط مساعدتری برای رشد و شکوفایی استعداد و توان دانش‌آموزان و معلمان فراهم آید.

حوزه‌ی آموزش حرفه‌وفن (دوره‌ی آموزش راهنمایی)

دنیای امروز را که مدام در حال تغییر و تحول است و فاصله‌ی علوم و فناوری جدید و قدیم آن در هر لحظه بیش‌تر می‌شود، به درستی عصر انفجار اطلاعات و ارتباطات نامیده‌اند. در این عصر، گرچه کتاب‌های درسی تنها منابع آموزشی محسوب نمی‌شوند، اما هنوز هم به عنوان اصلی‌ترین منبع اطلاعاتی، جایگاه ویژه‌ی خود را در امر آموزش حفظ کرده‌اند. در این دوران با توجه به دریافت اطلاعات جدید و متنوع از سراسر جهان، نیازهای جامعه و مخاطبان به تبع آن، محتوا و شیوه‌های آموزشی نیز به سرعت در حال تغییر است. معلم نقش سنتی خود را رها کرده و رهبر تسهیل‌کننده‌ی امر آموزش است و دانش‌آموز نیز نقش پژوهنده، تولیدکننده‌ی دانش، مبتکر، پدیدآورنده‌ی آثار، حل‌کننده‌ی مسئله و... را به عهده گرفته است. در سال‌های اخیر، در کتاب‌های درسی و آموزشی در بعد محتوا و شیوه‌های آموزش، تحولات چشمگیری صورت گرفته است.

کتاب‌های درسی آموزش حرفه‌وفن از جمله کتاب‌هایی هستند که تغییراتی اساسی در محتوا و روش‌های یاددهی - یادگیری داشته‌اند. محتوای این کتاب‌ها با هدف ایجاد بینش فناورانه و نگرش سیستمی به شیوه‌ی فعال و فرایندمدار طراحی شده است. در تغییر رویکرد این برنامه‌ی درسی از نتیجه‌مدار به فرایندمدار، به رشد روابط اجتماعی، پرورش خلاقیت، حل مسئله، ایجاد نگرش سیستمی و بینش فناورانه، مهارت تصمیم‌گیری و انتخاب، جست‌وجو و گردآوری اطلاعات، دست‌ورزی با مواد و ابزار و... در قالب اطلاعات فنی و فعالیت‌های ساده، توجه شده است. جشنواره‌ی رشد، فرصت مناسبی ایجاد کرده است تا کتاب‌های آموزشی مناسب به یاری کتاب‌های درسی بیایند و براساس هدف‌های درس، آموزش مدرسه‌ای را کامل‌تر کنند.

در چهارمین جشنواره‌ی رشد در مجموع، ۷۷ جلد کتاب به حوزه‌ی آموزش حرفه‌وفن ارجاع داده شد که در حوزه‌ی فرایندی - پروژه‌ای، ۴۳ جلد کتاب مورد بررسی قرار گرفت. ۴۰ جلد از این کتاب‌ها ترجمه‌ای و فقط سه جلد از آن‌ها تألیفی بوده‌اند. در این بخش دانش‌افزایی نیز، ۳۱ جلد کتاب ارزیابی شد که فقط ۲ جلد کتاب به حوزه‌ی سنجش و ارزشیابی ارجاع شده بود که مورد داوری قرار گرفت. لازم به ذکر است که اکثر کتاب‌های ارسال شده به این حوزه در راستای هدف‌های درس حرفه‌وفن فعالیت‌چندانی نداشته و حتی یک واحد کامل از کتاب حرفه‌وفن را نیز پوشش نداده‌اند.

سخنی با ناشران، مؤلفان و مترجمان

هیأت داوران کتاب‌های آموزشی حوزه‌ی حرفه‌وفن، پس از بررسی ۷۷ جلد کتاب ارجاع شده به این حوزه، توجه به این نکات را به منظور بهبود تولید کتاب‌های آموزشی به ناشران، مؤلفان، مترجمان و دیگر دست‌اندرکاران محترم تولید کتاب‌های آموزشی توصیه می‌کند:

۱. با توجه به این که کتاب‌های تألیفی در مقایسه با کتاب‌های ترجمه شده از امتیاز ویژه‌ای برخوردارند، بنابراین پیشنهاد می‌شود، رویکرد تألیف بر ترجمه تقدم پیدا کند. (از میان ۷۷ جلد کتاب ارجاع شده به این حوزه، ۶۹ جلد ترجمه و تنها ۸ جلد آن‌ها تألیفی بوده‌اند).

۲. در زمینه‌ی دانش‌افزایی معلمان، متأسفانه هیچ کتابی به جشنواره ارجاع نشده است و از آن جایی که تقویت بنیه‌ی علمی، کسب مهارت‌های جدید تدریس، آشنایی بیش‌تر با شیوه‌های ارزشیابی جدید و به‌روز بودن دانش معلمان بسیار مهم و ضروری است، لذا امیدواریم ناشران و نویسندگان محترم به نشر کتاب‌های ارزشمند در این زمینه، توجه بیش‌تری مبذول نمایند.

۳. با توجه به این که رویکرد عمده‌ی درس حرفه‌وفن عملی است و بخش اندکی از آن را تئوری تشکیل می‌دهد، به مؤلفان و ناشران محترم توصیه می‌شود، بیش‌تر به ارائه روش‌های سنجش و ارزشیابی فعالیت‌های عملی، کارگاهی، تحقیقی، پژوهشی، فردی و گروهی دانش‌آموزان بپردازند.

۴. مؤلفان، ناشران و مترجمان کتاب‌های کمک‌آموزشی باید از محتوای برنامه‌ی درسی، هدف‌های درس و تحولات آن آگاه باشند و براساس آن‌ها به تولید کتاب آموزشی اقدام کنند. عدم اطلاع و شناخت از هدف‌ها و برنامه‌های درسی و تحولات آن‌ها موجب می‌شود که کتاب‌های آموزشی منتشر شده در مسیر برنامه‌ها و هدف‌های آموزش و پرورش قرار نگیرند و سرمایه‌گذاری‌ها، نتیجه‌ی مطلوبی دربر نداشته باشند.

۵. باید هدف‌های کلی و جزئی کتاب به صورت واضح در مقدمه یا ابتدای هر فصل ذکر شود. همچنین، مؤلفان باید به حیطه‌های متفاوت یادگیری (هدف‌های دانشی، مهارتی و نگرشی) توجه بیش‌تری مبذول کنند.

۶. دست‌اندرکاران تولید کتاب‌های آموزشی باید دانش‌آموزان را به سمت تقویت روحیه‌ی فناورانه، مسئله‌یابی و حل مسئله، جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات، مشاهده، انجام آزمایش، نتیجه‌گیری، تقویت مهارت‌های تجربی و عملی مهارت‌های اجتماعی و گروهی، طراحی و ساخت، تولید آثار و... تشویق کنند و در این راستا، فعالیت‌های گسترده‌تری انجام دهند.

۷. شایسته است، ناشران، مؤلفان و مترجمان در نگارش آثار خود به زبان و رسم‌الخط فارسی و رعایت علائم نگارشی بیش‌تر توجه کنند. تعدادی از کتاب‌های ارزیابی شده، از نظر سبک نگارش و همچنین حجم و محتوا با سن مخاطبان چندان انطباق ندارند.

۸. استفاده از تصویرهای جذاب و گویا، نقشه‌ها و نمودارها و مثال‌های قابل درک و توجه به رنگ‌ها و انتخاب قلم مناسب برای حروف، در ایجاد رغبت در دانش‌آموزان برای یادگیری بهتر و سریع‌تر مؤثر است.

۹. با توجه به رویکرد جدید آموزش حرفه‌وفن، نیاز به کتاب‌های کار جهت تقویت مهارت‌های علمی و فنی دانش‌آموزان، بیش از پیش احساس می‌شود. به ناشران و نویسندگان عزیز توصیه می‌شود، با در نظر گرفتن هدف‌های درس حرفه‌وفن و به منظور کامل‌تر کردن آموزش مدرسه‌ای، به تولید و چاپ کتاب‌های کار توجه بیش‌تری مبذول کنند.

۱۰. به ناشران و مترجمان محترم توصیه می‌شود، برای حفظ امانت و ارزش‌گذاری بر زحمات مؤلفان و رعایت قوانین بین‌المللی چاپ و انتشار کتاب، مشخصات کامل کتاب‌های ترجمه شده (نام اصلی کتاب، نام مؤلف، منابع و مآخذ) به‌طور کامل ذکر شود. قابل ذکر است، در اکثر کتاب‌های ارجاع شده به این حوزه، نه تنها منابع و مآخذ، بلکه نام مؤلف نیز ذکر نشده است.

۱۱. مترجمان باید در ترجمه‌ی آثار خود به فرهنگ ملی و اسلامی، توجه بیش‌تری داشته باشند. در خاتمه، هیأت داوران امیدوار است با همکاری وزارت آموزش و پرورش با ناشران، نویسندگان و مترجمان در جشنواره‌های بعدی، کتاب‌های آموزشی تولید شده از کیفیت مطلوب‌تری برخوردار شوند و در شیوه‌ی ارائه و محتوا، با هدف‌ها و برنامه‌های وزارت آموزش و پرورش، مطابقت بیش‌تری داشته باشند.

حوزه‌ی آموزش عربی (دوره‌ی آموزش راهنمایی)

زبان عربی از یک سو پیوسته و درآمیخته با فرهنگ دینی و زبان ملی ماست و از دیگر سو، به عنوان یک زبان دوم در برنامه‌ی آموزشی مدرسه‌ها مطرح است. از این رو، کتاب‌های آموزشی و کمک‌آموزشی مربوط به این رشته‌ی درسی، به گونه‌ای دوسویه عهده‌دار انتقال مفاهیم آموزشی هستند.

آنچه نیازها و هدف‌های این ماده‌ی درسی را تأمین می‌کند، محدود به کتاب‌های تمرین و کار و تست نیست، بلکه زمینه‌هایی همچون: صحیح‌خوانی، ترجمه، آشنایی با متون دینی، گسترش واژگان پایه، کاربست قواعد عربی در متون و عبارات قرآنی و روایی، شوق‌انگیزی نسبت به زبان عربی، مکالمه، ایجاد سهولت در یادگیری قواعد مطرح شده در کتاب‌های درسی، راهنمای معلم و... زمینه‌های متنوع و گوناگونی هستند که تحقق آن‌ها مستلزم تلاش و قلم‌ورزی صاحبان قلم است.

کتاب‌های درسی بنابر طبیعت و ظرفیت خاص خود و نیز محدودیت‌هایی که همواره در ساعت تدریس وجود دارد، نمی‌توانند به‌طور مبسوط و مفصل تمامی جزئیات برنامه‌ی درسی وزارت آموزش و پرورش را بیان کنند. از همین رو، وجود انواع کتاب‌های کمک‌آموزشی ضرورت می‌یابد. این ضرورت، همچنان که گفته شد، به تمرین‌های امتحانی محدود نیست، بلکه اگر در رویکرد کتاب‌های درس عربی مواردی همچون: تعریب و ترجمه، مکالمه، صحیح‌خوانی، درک متون دینی، ساختار دستوری جملات، ساختار ادبی عبارات با توجه به سیاق ادبی آیات و روایات، توالی منطقی در آموزش قواعد و... اولویت‌های آموزش عربی بیندیشند و دست به تألیف و انتشار کتاب‌های متنوع بزنند.

آنچه به عنوان دستاورد تلاش آموزشی نویسندگان کتاب‌های آموزش عربی در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۲ در اختیار جشنواره کتاب‌های آموزشی رشد قرار گرفت، جملگی در حیطه‌ی «کار و تمرین» قرار داشتند - با این وصف، بین مفهوم «کتاب کار» و «کتاب تمرین» تمایز علمی قائل نشده بودند - و عملاً هیچ کتابی در سایر حوزه‌ها و زمینه‌های مورد نیاز مشاهده نشد. این آثار، عموماً هدف و شیوه‌ای مشابه داشتند: چیزی به نام تکرار در اغلب آن‌ها موج می‌زد، دارای کارکردهای یکسان و مشابه بودند و عمدتاً فاقد جذابیت هنری به‌شمار می‌آمدند.

بنابراین، نمی‌توان سال‌های گذشته را به عنوان سال‌های تازه‌نگری و نوآوری نویسندگان کتاب‌های آموزشی عربی برشمرد. این در حالی است که برنامه‌ی آموزش عربی در مدرسه‌ها، بیش از پیش نیازمند تقویت همه‌جانبه از سوی نویسندگان و ناشران است.

حوزهی آموزش زبان خارجی (دورهی آموزش راهنمایی)

امروزه با پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات، نیاز به فراگیری زبان خارجه به‌ویژه انگلیسی بیش از پیش احساس می‌شود. خوشبختانه در سال‌های اخیر در میهن عزیزمان، تغییرات لازم و اساسی در کتاب‌های درسی زبان خارجه صورت گرفته‌اند که حائز اهمیت هستند. از سوی دیگر، استادان دانشگاه‌ها، کارشناسان و دبیران محترم نیز به تألیف، گردآوری و ترجمه‌ی کتاب‌هایی اقدام کرده‌اند تا در آموزش زبان خارجه، گام‌های ارزنده‌ای برداشته باشند. مؤلفان این کتاب‌ها کوشیده‌اند تا در تهیه‌ی مطالب کمک‌آموزشی، هدف‌های زبان‌آموزی و اصول روان‌شناسی زبان را در نظر بگیرند.

با این حال، هنوز در خیلی از زمینه‌ها نیاز به تلاش بیش‌تری احساس می‌شود. به عنوان مثال، انتظار می‌رود که در زمینه‌ی دانش‌افزایی معلمان و دانش‌آموزان و کتاب‌های مرجع برای آنان، کتاب‌های مفیدی تألیف یا ترجمه شوند. لازم به ذکر است که مؤلفان کتاب‌های کمک‌آموزشی باید به شیوه‌های نوین به تولید محتوای جدید مبادرت ورزند و از پاسخگویی کلیشه‌ای به تمرین‌ها و حل آن بپرهیزند، زیرا کتاب‌های کمک‌درسی زمانی مفید واقع خواهند شد که به جای حل تمرین‌های کتاب‌های درسی، محتوای کتاب‌های درسی را به شکل‌های متنوع و جذاب تمرین و ارزشیابی کنند. این‌گونه آثار باید تفکر خلاق را در دانش‌آموزان تقویت کنند و قدرت حل مسئله را در آن‌ها تقویت نمایند.

گروه داوری زبان خارجه‌ی جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد، ضمن تشکر از دفتر محترم انتشارات کمک‌آموزشی به خاطر تحمل زحمات زیادی در تهیه‌ی چک‌لیست‌های عمومی و اختصاصی برای ارزیابی کتاب‌های آموزشی رشد، تقاضا دارد، این چک‌لیست‌ها بازنگری و هرچه بیش‌تر تخصصی شوند، زیرا که داشتن ملاک‌ها و معیارهای روشن و دقیق، کار داوری را آسان‌تر و قضاوت را عینی‌تر می‌کند. در این جشنواره، علاوه بر در نظر گرفتن مشخصات عمومی آثار رسیده، مشخصات اختصاصی کتاب‌ها در شش طبقه در نظر گرفته شده‌اند.

۱. کتاب‌های دانش‌افزایی، حرفه‌ای برای معلمان و کارشناسان

۲. کتاب‌های روش تدریس یا راهنمای معلم

۳. کتاب‌های تکمیلی به منظور دانش‌افزایی دانش‌آموزان

۴. کتاب‌های مرجع قابل استفاده برای دانش‌آموزان

۵. کتاب‌های تمرین به منظور تثبیت آموخته‌ها و تقویت و آموزش جبرانی دانش‌آموزان

۶. کتاب‌های ارزشیابی و سنجش پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان

هر کدام از این طبقات دارای ویژگی‌های خاص خود هستند که براساس آن‌ها امتیازبندی صورت می‌گیرد. شایان ذکر است که متأسفانه در بندهای ۱، ۲ و ۳، آثار قابل ملاحظه‌ای به این جشنواره ارسال نشده است.

در پایان، پیشنهادهای برای بهبود کیفی کتاب‌های آموزشی به شرح زیر ارائه می‌شود:

۱. در نوشتن کتاب‌های آموزشی، به نیازهای واقعی دانش‌آموزان بیش‌تر توجه شود.

۲. در طراحی این‌گونه کتاب‌ها، به همه‌ی مهارت‌های زبانی توجه کافی شود.

۳. برای هر یک از فعالیت‌ها، بافت زبانی کافی ارائه گردد.

۴. تأکید می‌شود، کتاب‌های مفید در زمینه‌های زیر به رشته‌ی تحریر درآیند:

الف) دانش‌افزایی، حرفه‌ای برای معلمان و کارشناسان

ب) روش تدریس یا راهنمایی معلم

ج) دانش‌افزایی دانش‌آموزان همراه با نوار کاست یا سی‌دی آموزشی

۵. تهیه‌ی چک‌لیست‌های اختصاصی برای کتاب‌های خودآموز، وسایل کمک‌آموزشی و کتاب‌های مرجع.

امید است که با برپایی این‌گونه جشنواره‌ها، رقابت سالمی بین ناشران محترم و نیز مؤلفان و مترجمان گرامی صورت

گیرد و زمینه‌های لازم برای بهبود کیفیت آموزش و پرورش در این مرز و بوم فراهم آید.

حوزه‌ی آموزش تاریخ (دوره‌ی آموزش راهنمایی)

ایران اسلامی دارای تاریخی بسیار کهن و پرفراز و نشیب است که آشنایی با تحولات و حوادث آن، برای یک ایرانیان از کودکان و نوجوانان تا جوانان و سالخوردگان لذت‌بخش، آموزنده، الهام‌بخش و ضروری است. این آشنایی شامل همه‌ی ابعاد سیاسی، نظامی، فرهنگی و اقتصادی می‌شود. ضرورت آشنایی با میراث فرهنگی در عصر ما و حفظ آن و همچنین، لزوم آگاهی از فرایند تکوین و استمرار فرهنگ و تاریخ ایران زمین و حفظ و حراست از آن طی قرن‌های گذشته و به‌ویژه در سده‌ی اخیر، و نیز آشنایی با مردان و زنانی که در همه‌ی عرصه‌های اجتماعی برای حفظ و سربلندی ایران و اسلام و نیز رشد و تعالی دانش و فرهنگ بشری تلاش و ایثار کرده‌اند و بالاخره، ضرورت آشنایی با دنیای کنونی و مسائل آن که بدون شناخت ریشه‌های تاریخی میسر نیست، لزوم نگارش و تألیف کتاب‌های تاریخی را آشکار می‌سازد. به علاوه کتاب‌های درسی تاریخ برای تحقق هدف‌های آموزشی، خود به کتاب‌هایی برای دانش‌افزایی فراگیران و معلمان و نیز کتاب‌های کار و مانند آن نیاز دارند. با وجود تکاپوی برخی نویسندگان و ناشران برای روی آوردن به این عرصه و برای پرکردن خلأیی که سالیان دراز از عمر آن می‌گذرد، هنوز راه نرفته بسیار است، زیرا از یک طرف، شماری از آثار تولید شده - هر چند مدعی‌اند که کودکان و نوجوانان را مخاطب خویش قرار داده‌اند - به دلایلی نظیر سنگینی قلم، ضعف علمی و عدم به‌کارگیری تکنیک‌های نوین در تولید آثار چاپی، از اقبال لازم برخوردار نیستند و از طرف دیگر، کم نیستند موضوعات و عرصه‌هایی که نویسندگان بدان پرداخته‌اند. یک دلیل این وضع آن است که نویسندگانی که به تهیه و نگارش کتاب‌های تاریخی برای این گروه‌های سنی اقدام می‌کنند، می‌باید هم از هنر و توانایی لازم در ادبیات کودک و نوجوان برخوردار باشند و هم با مطالعه و تأمل لازم، بینش تاریخی کافی را کسب کرده باشند.

با توجه به این نکات می‌توان گفت، شمار آثار راه یافته در چهارمین جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی در حوزه‌ی تاریخ، هم از حیث کمی و هم از حیث کیفی اندک بوده است؛ هرچند این نکته به معنای نادیده گرفتن زحمات طراحان و نویسندگان برخی مجموعه‌ها و تک نگاشته‌ها نیست.

در پایان، داوران این توصیه‌ها را برای ناشران و نویسندگان محترم لازم می‌دانند:

۱. روی آوردن نویسندگان خوش ذوق و توانا و علاقه‌مند و آشنا با مخاطبان به این عرصه و پرهیز نویسندگان ناآشنا با تاریخ و زبان مناسب مخاطب از آن.
۲. سرمایه‌گذاری لازم برای استفاده‌ی بیشتر از تصویر، اعم از نقاشی و عکس، توسط ناشران.
۳. پرداختن به همه‌ی ابعاد تاریخ ایران و پرهیز از انتخاب موضوعات تکراری.
۴. وفاداری نویسندگان به اعتبار روایات و استفاده از منابع معتبر در عین استفاده از تخیل و پرداخت داستانی.
۵. تهیه‌ی طرح جلد‌های جذاب و مناسب.
۶. نگارش مقدمه، چکیده یا رویداد شماری حوادث در ابتدای کتاب‌ها و شرح و توضیح اعلام و اصطلاحات مشکل در پانویس یا انتهای کتاب.

۷. متناسب ساختن حجم مطلب با حوصله‌ی مخاطبان.

۸. تهیه‌ی عنوان‌های فرعی.

۹. اعتدال در قضاوت درباره‌ی شخصیت‌ها و پرهیز از قضاوت‌های مطلق.

۱۰. توجه به رویکردهای جدید در تألیف کتاب‌های آموزشی و مطالعه‌ی جزوه‌ها و نوشته‌هایی که در این زمینه از

سوی مراجع ذیربط انتشار یافته‌اند.

حوزه‌ی آموزش هنر (دوره‌ی آموزش راهنمایی)

آموزش و پرورش یکی از مهم‌ترین نهادهای تأثیرگذار بر توسعه‌ی «فرهنگ و هنر» جامعه است. با نگاهی گذرا به هدف‌های شورای عالی آموزش و پرورش درمی‌یابیم که توجه به مقوله‌ی «فرهنگ و هنر» به عنوان بخشی از هدف‌های کلی بستر نظام آموزشی کشور، یکی از مسئولیت‌های متولیان تعلیم و تربیت است. اهمیت «آموزش هنر» و نقش وسیع آن در رشد شخصیتی و پرورش استعداد‌های دانش‌آموزان طلب می‌کند که توجهی بیش‌تر و تکریمی خاص به حوزه‌ی آموزش هنر از سوی همه‌ی اقشار جامعه صورت گیرد که امید است، با هم‌اندیشی و همیاری همه‌ی مسئولان نظام تعلیم و تربیت، شاهد رونق و غنای روزافزون آن در کشور باشیم.

اسناد و سوابق کتاب‌های درسی دوره‌ی آموزش عمومی گواه سابقه‌ی هفتاد ساله‌ی درس هنر در برنامه‌ی آموزشی مدرسه‌های کشور است. این سابقه، قداستی ارزشمند دارد که در دهه‌ی گذشته مورد بی‌مهری قرار گرفته است. به همین دلیل از خانواده‌ی بزرگ و فرهنگی نشر در کشور در زمینه‌ی چاپ و انتشار کتاب‌های حوزه‌ی آموزش هنر، فقط تعداد معدودی فعالیت داشته‌اند که شمار کتاب‌های عرضه شده، در مقابل میزان انتظار و نیازهای متنوع و وسیع برنامه‌ی درسی هنر دوره‌ی ابتدایی و کتاب‌های آموزش هنر در دوره‌ی راهنمایی تحصیلی بسیار کم است. امیدواریم با اشاعه‌ی مناسب و اطلاع‌رسانی بیش‌تر برنامه‌ی درسی و عرضه‌ی رویکرد، اصول، هدف‌ها و محتوای این برنامه در جامعه، بتوان بخشی از تناسب عرضه و تقاضا در تولید کتاب‌های آموزش هنر را تأمین کرد.

جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد از سال ۱۳۷۹ فعالیت خود را آغاز کرد. در سال ۷۹، موضوع هنر مورد نظر جشنواره نبود. در سال ۱۳۸۰، این جشنواره برای دوره‌ی تحصیلی راهنمایی برگزار شد و از بین دوازده موضوع مورد نظر در جشنواره، حوزه‌ی آموزش هنر با ۱۱ اثر تقدیری در مقایسه با دوازده حوزه‌ی آموزشی، بیش‌ترین مکتوبات آموزش در این جشنواره را به خود اختصاص داد. سال ۱۳۸۲، این جشنواره به دوره‌ی تحصیلی آموزش متوسطه اختصاص پیدا کرد که بین ۲۵ حوزه‌ی آموزشی، حوزه‌ی آموزش هنر با انتخاب ۱۲ اثر تقدیری، در ردیف چهارمین حوزه‌ی آموزشی از بین ۲۵ حوزه‌ی آموزشی قرار گرفت که گویای تلاش متولیان فرهنگ مکتوب در حوزه‌ی آموزش هنر بود.

امسال مجموعه‌ی کتاب‌های ارسالی به دفتر جشنواره‌ی کتاب‌های کمک‌آموزشی در حوزه‌ی آموزش هنر ۷۲ جلد بود که برای دوره‌های ابتدایی و راهنمایی تحصیلی و بخش بسیار معدودی، برای آموزش معلمان و کارشناسان تدارک شده بود. برای دوره‌ی راهنمایی تحصیلی و ابتدایی، به‌طور مجزا چهار داور با ترکیبی از: معلم مجرب، کارشناس گروه درسی، صاحب نظر و کارشناس انجمن‌ها حضور داشتند و در بخش‌های گوناگون برای دقت و صحت بیش‌تر، از یاری داوران مشاور نیز بهره‌مند شدیم.

جلسات تمهید مقدمات داوری از نیمه‌ی مرداد آغاز شد و معیارهای داوری، بعد از مشاورت‌های لازم تدوین شد و برای استفاده در اختیار هیأت داوران قرار گرفت. لازم به یادآوری است که به لحاظ تعدد رشته‌ها و تنوع موضوعات ارائه شده،

ضرورت داشت که به‌طور چرخشی، هیأت داوران همه‌ی کتاب‌های ارسالی را مطالعه و بررسی و در نهایت داوری کنند. این مهم به صرف زمان بیش‌تری نیاز داشت.

با توجه به موضوعات و محتوای ارائه شده و تعدد رشته‌های هنری در فعالیت‌های آموزش هنر، کتاب‌های ارسالی به دفتر جشنواره برای بررسی بهتر هیأت داوران به شرح زیر دسته‌بندی شدند:

الف) موضوعات کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی شامل: کاردستی، نمایش، طراحی و نقاشی، کلیات و مبانی نظری
ب) موضوعات کتاب‌های دوره‌ی راهنمایی تحصیلی شامل: کاردستی، عکاسی، طراحی و نقاشی، خوشنویسی، کلیات و مبانی نظری، نمایش، طراحی نقوش هندسی

ج) موضوعات مربوط به معلمان و کارشناسان شامل: (حداقل موضوع) قصه و نمایش خلاق، طراحی نقوش هندسی
هیأت داوران حوزه‌ی آموزش هنر، به منظور ارتقای کیفی کتاب‌های این حوزه، پیشنهادات و توصیه‌های خود را برای اطلاع بیش‌تر ناشران و مؤلفان محترم به این شرح تقدیم می‌دارد:

الف) دوره‌ی آموزش ابتدایی

۱. خادمان حوزه‌ی فرهنگ نشر کشور، به کتاب‌های کمک‌آموزشی در حوزه‌ی آموزش هنر توجه جدی داشته باشند.
۲. ضرورت دارد، آثاری که قرار است در این حوزه، منتشر شوند، به قصد پشتیبانی و توسعه‌ی آموزش محتوای برنامه‌ی درسی هنر دوره‌ی ابتدایی تدارک دیده شوند.
۳. تقویت حواس، خلاقیت و نوآوری، تفکر و تخیل، توسعه‌ی هوش‌های چندگانه، صحت و به‌روز بودن محتوا و کیفیت ظاهر فیزیکی کتاب در مکتوبات آموزشی حوزه‌ی هنر باید از کیفیت و سطح بالاتری برخوردار باشد.
۴. شمار کتاب‌های تألیفی در حوزه‌ی آموزش هنر در مقایسه با کتاب‌های ترجمه شده بسیار کم‌تر است و جا دارد که مؤلفان و ناشران محترم به این مهم توجهی خاص داشته باشند؛ زیرا که هنر امری است فرهنگی که ریشه در تاریخ و تمدن هر قوم و ملتی دارد. مراجعه به پیشینه‌ی عظیم تاریخی فرهنگ و هنر ایران و تألیف کتاب‌های مناسب، به حفظ و اشاعه‌ی میراث فرهنگی ایران اسلامی کمک شایانی خواهد کرد.
۵. در حوزه‌ی آموزش هنر برای دانش‌افزایی معلمان و کارشناسان، حداقل مکتوبات تدارک شده است. از آن‌جا که گسترش و تقویت دانش و مهارت معلمان و کارشناسان به‌طور مستمر، ضرورت دارد، لازم است نیازهای اساسی این بخش جدی گرفته شود.
۶. مؤلفان و ناشران محترم در کتاب‌های حوزه‌ی آموزش هنر کوشیده‌اند، محتوا، مثال‌ها و نمونه‌های عینی را طوری ارائه کنند که مانع از بروز استعداد، تفکر و خلاقیت مخاطبان در فرایند فعالیت‌های هنری نشود.

۷. نظر به جدیدبودن برنامه‌ی درسی هنر دوره‌ی ابتدایی و نیاز مخاطبان آن به منابع مطالعاتی در زمینه‌ی رشته‌های هنری متنوع در این برنامه، شورای برنامه‌ریزی درسی هنر آمادگی هر نوع مشاوره و همکاری با مؤلفان و ناشران محترم این حوزه را دارد.

ب) دوره‌ی آموزش راهنمایی

۱. خادمان حوزه‌ی فرهنگ نشر کشور به کتاب‌های کمک‌آموزشی در حوزه‌ی آموزشی هنر توجه جدی داشته باشند.
۲. آثاری که قرار است در این حوزه منتشر شوند، با هدف پشتیبانی و توسعه‌ی آموزش محتوای کتاب‌های آموزش هنر تهیه و تدوین شوند.
۳. خلاقیت و نوآوری، تقویت حواس، توسعه‌ی هوش‌های چندگانه - تفکر و تخیل - صحت و به‌روز بودن محتوا و کیفیت ظاهر فیزیکی کتاب در مکتوبات آموزش حوزه‌ی هنر، کیفیت و سطح بالاتری را می‌طلبد. امید است این مهم مورد توجه مؤلفان و ناشران قرار گیرد.
۴. مؤلفان و ناشران محترم در کتاب‌های حوزه‌ی آموزش هنر بکوشند محتوا، مثال‌ها و نمونه‌های عینی را طوری ارائه کنند که موجبات بروز استعداد، تفکر و خلاقیت مخاطبان در فعالیت‌های هنری را فراهم آورند.
۵. از آن‌جا که طراحی و اجرای «برنامه‌ی درسی هنر دوره‌ی راهنمایی تحصیلی» در حال انجام است، آشنایی همه جانبه‌ی مؤلفان و ناشران محترم با این برنامه، آن را از یاری این عزیزان بهره‌مند خواهد کرد.

حوزه‌ی آموزش تعلیم و تربیت دینی

الف) دوره‌ی آموزش ابتدایی

تعلیم و تربیت دینی یک ماده‌ی درسی نیست. دینداری، نشانه و تجلی تمایلی فطری است که به خوب بودن و ستایش خوبی مطلق که در تمامی لحظات زندگی انسان جاری است؛ هم زندگی فردی و اجتماعی وی را شامل می‌شود و هم به ایفای نقش او در تحقق هدف‌های جامعه و کشور و سهیم شدن در تأمین هدف‌های جامعه‌ی جهانی می‌انجامد. در این میان، عوامل فراوانی در تربیت دینی انسان مؤثرند که نظام آموزش رسمی و برنامه‌ی درسی یکی از آنهاست. این وسعت قلمرو سبب شده است، کتاب‌های کمک‌آموزشی دینی نیز، معنایی عام‌تر از کتاب‌های تمرین و تکرار مطالب کتاب‌های درسی و دانش‌افزایی در مورد مطالب آنها داشته باشند و هر کتابی که برای رساندن پیام دین به کودکان و نوجوانان نوشته شده و یا می‌شود، در این حوزه قرار گیرد.

با این نگاه و به دنبال فراخوان عمومی دبیرخانه‌ی جشنواره برای شناسایی کتاب‌های موجود در این زمینه، در حوزه‌ی تربیت دینی در دوره‌ی ابتدایی، متأسفانه تنها ۱۳۳ کتاب به دبیرخانه و سپس ۹۴ کتاب به هیأت داوران رسید. نتیجه‌ی کلی بررسی‌های انجام شده در این حوزه به این شرح است:

◆ تلاش‌های صورت گرفته در زمینه‌ی بهبود ساختار فیزیکی و کیفیت چاپ کتاب‌های دینی، چشمگیر و قابل تقدیر است و بسیاری از کتاب‌های مورد بررسی، از این نظر امتیاز خوبی دریافت کردند.

◆ زبان نگارش کتاب‌ها ساده‌تر شده و تعداد قابل ملاحظه‌ای از آنها، از نظر واژه‌های به‌کار رفته، طول جملات و حجم مطالب با میزان توانایی و زبان دانش‌آموزان، هماهنگ بودند.

◆ در زمینه‌ی تصویرگری کتاب‌های دینی کودکان و نوجوانان، نیازمند فکر و اندیشه‌ی نو، برنامه‌ریزی و اقدامات اصولی‌تری هستیم. تصویرهای بسیاری از کتاب‌های مورد بررسی هیأت داوران، فاقد جاذبه‌های لازم برای مخاطبان خاص خود بودند و بعضی هم با شعائر دینی و پیام‌هایی که قصد انتقال آنها را داشته‌اند، تباین داشتند.

◆ از نظر هماهنگی و همخوانی محتوا با زندگی روزمره‌ی دانش‌آموزان، همخوانی مطالب با منابع موثق دینی، هماهنگی مطالب و موضوعات با رشد ذهنی و فهم دانش‌آموزان این سنین و پرورش مهارت‌های یادگیری و تفکر، تعداد قابل ملاحظه‌ای از کتاب‌های مورد داوری، فاقد ملاک‌های لازم بودند. بیش‌تر مطالب این کتاب‌ها به صورت مستقیم و قبل از تحریک حس کنجکاوی و انگیزه‌ی خواندن و دانستن بچه‌ها مطرح شده‌اند، در حالی که یکی از هدف‌های اصلی نظام‌های آموزشی معاصر، توانا ساختن دانش‌آموختگان خود در زمینه‌ی تشخیص موقعیت و حل مسئله و آموختن نحوه‌ی یادگیری است و کتاب‌های کمک‌آموزشی حوزه‌ی دینی هم باید به زمینه مدد رسانند.

از دیگر نکاتی که باید مورد توجه بیش‌تر قرار گیرند، تأثیر نگرشی و گرایش محتوای مناسب این دوره است. انتخاب موضوعاتی متناسب با نیازهای شناختی و اجتماعی و عاطفی بچه‌ها، بیان آنها به شیوه‌ی جذاب و مطالب با طبع و علاقه‌های دانش‌آموزان ضمن اعمال ابتکار، خلاقیت و تنوع، معرفی دین و مفاهیم دینی به صورت مجموعه‌ای

امیدبخش، نشاط‌آور و پرتحرک که سعی در شناساندن هویت و وظایف دینی بچه‌ها را به آن‌ها دارد، می‌تواند به تحقق چنین هدف‌هایی کمک کند: ولی متأسفانه کتاب‌های مورد بررسی، عمدتاً فاقد نشان‌های دال بر توجه به این جنبه‌ها بودند.

نتیجه‌ی داوری‌ها، در بخش کتاب‌های مناسب دانش‌آموزان، با توجه به تقسیم‌بندی‌های رایج در حوزه‌ی تعلیم و تربیت دینی، به این شرح است:

۱. در حوزه‌ی اصول عقاید، چند اثر از نویسندگان داخلی و چند کتاب ترجمه شده وجود داشت. جملات و عبارات کوتاه، تصویرهای زیبا و جذاب و صفحه‌آرایی مناسب، از ویژگی‌های مثبت آثار ترجمه شده بودند. امیدواریم در سال‌های آینده تألیفات نویسندگان داخلی، با همین نکات برجسته و با دستمایه‌ی موضوعات و مطالبی که با مبانی اعتقادی مسلمانان همخوانی بیشتری دارند، جایگزین چنین ترجمه‌هایی شوند.

در این زمینه، برنامه‌ی درسی، ارائه‌ی نشانه‌ها و مصادیقی از صفات جمال خداوند را در زندگی روزمره‌ی انسان‌ها و به‌ویژه بچه‌ها در قالب‌های جذاب و مورد علاقه‌ی ایشان توصیه می‌کند؛ به نحوی که مخاطبان، نهایتاً نسبت به پشتیبانی و یاری خداوند احساس دلگرمی و امیدواری پیدا کنند و سپاسگزار نعمت‌های او باشند.

در این حوزه‌ی، مجموعه کتاب‌های «آفرینش انسان، حیوانات و طبیعت»، نوشته‌ی آقای سید مسعود راد، به خاطر تلاش نویسنده برای جلب توجه و تحریک قوه‌ی تفکر دانش‌آموزان به نشانه‌های دانایی و توانایی خداوند قابل تقدیر شناخته شد. در این اثر مطالب توحید مفصل به زبانی ساده برای بچه‌ها تدوین شده و از قوه‌ی تفکر مخاطبان برای نتیجه‌گیری از این تفکر استفاده شده است.

۲. در حوزه‌ی احکام، تعداد کتاب‌های ارسالی به جشنواره، کم‌تر از تعدادی بود که در جشنواره اول بررسی شدند. طرح موقعیت‌های متفاوت شبیه آنچه در زندگی روزمره‌ی بچه‌ها اتفاق می‌افتد و آموزش احکام مورد نیاز آن‌ها به زبانی ساده، توصیه‌ی برنامه درسی به نویسندگان این حوزه است. متأسفانه کتاب‌های مورد بررسی، در این بخش، فاقد ویژگی‌های موردنظر بودند.

۳. در حوزه‌ی اخلاق، کتاب‌های منتشره همچنان اندکند و از قابلیت‌های لازم برای آموزش اخلاق به کودکان و نوجوانان بی‌بهره‌اند. انتخاب موضوعات مبتلا به روزمره‌ی بچه‌ها، زمینه‌سازی برای آشنایی بچه‌ها با ملاک کار خوب و بد و انتخاب کارهای خوب در موقعیت‌های گوناگون، توصیه‌ی داوران به نویسندگان این بخش است.

۴. در حوزه‌ی سیره، با آن‌که بیش‌ترین کتاب وجود دارد، متأسفانه یکنواختی موضوع و قابل طرح مطالب و پرداخت آن‌ها، بیش‌تر به چشم می‌خورد. نویسندگان این بخش، بیش‌تر به نقل وقایع تاریخی تمایل دارند. نه الگودادن به بچه‌ها از طریق آشنایی با زندگانی معصومان(ع).

۵. در حوزه‌ی تاریخ، هیأت داوران جشنواره، کتاب «مهربان مثل مسیح»، نوشته‌ی آقای محمود جوانبخت را به‌خاطر تلاش ایشان برای آشنا ساختن بچه‌ها با زندگی، اخلاق و رفتار امام خمینی (ره) مورد تقدیر قرار می‌دهد. ایشان در این

کتاب، گوشه‌ای از زندگی امام را به تصویر کشیده‌اند که قابل الگوگرفتن برای بچه‌هاست و نسبت به ایشان، احساس خوشایندی نیز ایجاد می‌کند.

۶. در حوزه‌ی قرآن، هیچ یک از کتاب‌های آموزش روخوانی قرآن، واجد شرایط احراز رتبه‌های اول تا سوم شناخته نشدند. این کتاب‌ها، عمدتاً فاقد جنبه‌های تکمیلی، تمرینی و یا تسهیلی مشخصی برای آموزش کتاب‌های درسی بودند. در زمینه‌ی داستان‌های قرآنی، کتاب «قصه‌ی کشتی نوح» که به همت خانم افسانه شعبان‌نژاد تهیه شده است، به دلیل استفاده از سبکی تازه و جذاب برای کودکان، شایسته‌ی تقدیر شناخته شد. این کتاب از قالب فتورمان استفاده کرده است.

در بخش کتاب‌های مناسب برای کارشناسان و آموزگاران نیز، کتاب‌های ارسالی به دبیرخانه‌ی جشنواره بسیار اندک بودند و مطابق با معیارهای بررسی، هیچ یک رتبه‌ی اول تا سوم را کسب نکردند. در این میان، کتاب «خدا به تصور کودکان»، نوشته‌ی آقای حسین اسکندری، به دلیل آن که بر پایه‌ی یک پژوهش به رشته‌ی تحریر درآمده و در شناخت توانایی‌ها و نیازهای بچه‌های دوره‌ی ابتدایی در زمینه‌ی آموزش مفاهیم مربوط به خداوند کمک می‌کند، قابل تقدیر شناخته شد. محدوده‌ی سنی مناسب برای طرح مفاهیم دینی، سؤالات مهم کودکان در مورد خداوند و نوع پاسخ‌های مناسب به آن‌ها، شیوه‌های آموزش فعال در تعلیم و تربیت دینی، پرورش مهارت‌های تفکر و یادگیری در کودکان و نوجوانان، ارزشیابی از آموخته‌های دانش‌آموزان در حوزه‌ی تعلیم و تربیت دینی، همچنان جزو موضوعاتی هستند که مورد نیاز معلمان و کارشناسان دینی هستند، ولی متأسفانه تألیف مناسبی در این موارد به دبیرخانه جشنواره نرسیده است.

ب) دوره‌ی آموزش راهنمایی

آموزش دین تنها به درس‌های دینی و آموزش و پرورش رسمی منحصر نمی‌شود. تمامی رفتارها و فعالیت‌هایی که ما را به سمت خوب شدن و زندگی سعادت‌مند هدایت کند، جنبه‌ای از دین و دینداری است. اما ما بر این اعتقادیم که آموزش رسمی دین می‌تواند در کنار جامعه و به‌ویژه خانواده، از نقشی بسیار مهم و خطیر برخوردار باشد. بنابراین، برگزاری چنین جشنواره‌ای برای غنا بخشیدن به جنبه‌های گوناگون تعلیم و تربیت دینی ضروری می‌نماید.

مهم‌ترین چالش فراروی این جشنواره و هیأت داوران، عدم استقبال کمی و فهم دقیق و صحیح هدف‌های جشنواره از سوی مؤلفان و ناشران بود. به هر تقدیر، از مجموع ۱۱۱ کتاب رسیده به دبیرخانه‌ی جشنواره به جرأت می‌توان گفت، حتی یک کتاب در طبقه‌بندی هفت‌گانه‌ی کتاب‌های کمک‌آموزشی موردنظر جشنواره، مانند: شیوه‌های آموزش فعال، پرورش مهارت‌های تفکر و یادگیری، ارزشیابی، خودارزشیابی، روش تدریس، کتاب‌های تمرین و تکلیف وجود نداشت. در نتیجه، هیأت داوران کار بررسی کتاب‌های ارسالی را براساس حوزه‌های رایج در تعلیم و تربیت دینی، یعنی اصول عقاید و معارف، اخلاق، احکام، تاریخ اسلام، در دو بخش دانش‌آموزی و دبیران به انجام رساند. هیأت داوران به منظور رفع این نقیصه پیشنهاد می‌کند، به منظور دستیابی به مفاهیم و درک مشترک از موضوع کتاب‌های آموزشی و کمک‌آموزشی بر مبنای

راهنمای برنامه‌های درسی، پیش از جشنواره‌ی بعدی برای مؤلفان و ناشران همایش و کارگاه‌های توجیهی - آموزشی برگزار شود.

در هر صورت، نتایج کلی بررسی‌های هیأت داوران به این شرح است:

◆ تلاش‌های صورت گرفته در زمینه‌ی ساختار فیزیکی و کیفیت چاپ کتاب‌های دینی از رشد محسوسی برخوردار است و امیدواریم، این رشد در سال‌های آتی نیز ادامه یابد.

◆ متأسفانه ویژگی‌های روحی - روانی، عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان دوره‌ی راهنمایی و زبان نگارش توسط مؤلفان به‌ندرت درک و رعایت شده است. در نتیجه، بسیاری از کتاب‌های مورد بررسی توسط هیأت داوران، به دوره‌ی ابتدایی و یا به دوره‌ی متوسطه ارجاع داده شد.

◆ تصویرگری کتاب‌های دینی همچنان دچار مشکلات فراوان است که به لحاظ آموزشی نیز باعث حذف بسیاری از کتاب‌ها از گردونه‌ی داوری گردید. در نتیجه، از یک‌سو نیازمند تعریف و تبیین اصول و معیارهای تصویرگری دینی هستیم، و از سوی دیگر باید بتوانیم، میزان فهم تصویرگری رایج دینی از سوی نوجوانان این دوره را تشخیص دهیم.

◆ اغلب کتاب‌های رسیده به دفتر جشنواره مربوط به تاریخ اسلام و سیره‌ی معصومین گرامی هستند و زبان نگارش آن‌ها نیز ادبیات داستانی است. ضعف عمده‌ی این گونه تاریخ‌نگاری داستانی، در عدم پردازش شخصیت‌های اسلامی، عدم معرفی اماکن و وقایع خاص، و برش یک مقطع تاریخی نامأنوس برای خواننده‌ی نوجوان بدون بیان ارتباط با وقایع قبل و بعد از آن است.

◆ با توجه به این که دوره‌ی راهنمایی دوره‌ی شکل‌گیری و گزینش نگرش‌ها و گرایش‌های اصیل زندگی است، و دین به عنوان اصلی‌ترین منبع سازنده‌ی این نگرش‌های جاوید است، پرداختن به موضوعاتی مناسب با نیازهای عاطفی، شناختی و اجتماعی نوجوانان همراه با پردازش جذاب و هنرمندانه و در فضایی شاد و آزاد، به شناسایی هویت دینی و وظایف اسلامی دانش‌آموزان منجر خواهد شد که متأسفانه کتاب‌های مورد بررسی از این حیث ضعیف هستند.

نتیجه‌ی داوری‌ها در بخش‌های دانش‌آموزی و دبیران، با توجه به تقسیم‌بندی‌های رایج در حوزه‌ی تعلیم و تربیت دینی، به این شرح است:

۱. در حوزه‌ی اصول عقاید با کمال تأسف، در میان کتاب‌های اندک رسیده، کتاب «حرف‌هایم با او»، به قلم آقای حسین سیدی، به‌خاطر طرح موضوع سپاس و شکر از خداوند براساس نگاه نو و ظریف به جهان طبیعت و مطابق با راهنمای برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی، در بخش دانش‌آموزی شایسته‌ی تقدیر شناخته شد.

۲. در حوزه‌ی احکام، در مجموع سه کتاب مورد بررسی قرار گرفت که از قوت خاصی برخوردار نبودند. با توجه به وجود سرفصل‌هایی مانند احکام بلوغ، مال حلال و حرام، نماز، نماز جماعت، روزه و... در برنامه‌ی دوره‌ی راهنمایی، تألیف کتاب‌های احکام یک ضرورت حیاتی می‌باشد. اما کتاب «بر سفره‌ی نماز»، به قلم «ستاد اقامه‌ی نماز»، به علت فراهم

آوردن مجموعه‌ای حاوی محتوا و روش‌های مناسب و قابل تعمیم برای دبیران و امامان جماعت مدرسه‌های راهنمایی مناسب و شایسته‌ی تقدیر شناخته شد.

۳. در حوزه‌ی اخلاق متأسفانه اثری که به نحو مستقیم و یا غیرمستقیم به طرح موضوعات اخلاقی پرداخته باشد و شایسته‌ی تقدیر باشد، یافت نشد.

۴. در حوزه‌ی حدیث نیز تنها سه کتاب به دبیرخانه‌ی جشنواره رسید که فاقد معیارهای داوری بود. البته برای جشنواره‌های آتی زمینه‌ی تولیدات و نیاز آن کاملاً محسوس است.

۵. در حوزه‌ی قرآن، از میان کتاب‌های رسیده، شامل ترجمه و آموزش روخوانی و روان‌خوانی، دو کتاب برای تقدیر مناسب شناخته شد.

الف) کتاب «آموزش روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم»، به قلم آقایان حاجی شریف و خواجوی، به لحاظ سیر آموزشی مناسب، آموزش گام‌به‌گام و فعالیت‌های خودارزشیابی، شایسته‌ی تقدیر است.

ب) کتاب «فراگیری و آموزش قرآن کریم»، به قلم آقای یوسف عدالتی، به لحاظ طرح و آموزش روش جدید تفکیک در روخوانی، که مطابق با رویکرد آموزش قرآن کریم در دوره‌ی راهنمایی است و به لحاظ ساختار فیزیکی و کیفیت چاپ نفیس، شایسته‌ی تقدیر است.

۶. در حوزه‌ی سیره و تاریخ، از میان انبوه کتاب‌های رسیده، کتابی مناسب برای تقدیر شناخته نشد.

۷. در حوزه‌ی عرفان اسلامی، با توجه به این که گرایش به نجوای رازهای نهان و گفت‌وگو با خداوند در سال‌های پایانی دوران راهنمایی شکل می‌گیرد، وجود کتاب‌هایی که براساس معیارهای صحیح دینی، روش صحیح مناجات و عهد رازگویی با خداوند را به دانش‌آموزان بیاموزد، ضروری است.

با توج به این نکته هیأت داوران، کتاب «نامه‌های خط‌خطی»، نوشته‌ی سرکار خانم عرفان نظراهاراری را، به خاطر نوع نگاه و ارائه‌ی معیارهای قرآنی در باب ارتباط شخصی و برنامه‌ریزی دینی، در بخش دانش‌آموزی شایسته تقدیر دانست.

۸. در حوزه‌ی کتاب‌های مرجع، مجموعه «کتاب‌های اماکن مقدسه»، نوشته‌ی آقای علی معصومی، به دلیل فراهم‌آوردن مجموعه‌هایی نو و مناسب و مفید برای دبیران، قابل تقدیر شناخته شد.

بیانیه‌های هیأت داوران کتاب‌های
آموزشی می‌کوشد تا یافته‌های علمی کاربردی و
دیدگاه‌های کلیه صاحب‌نظران درباره‌ی
سامان‌بخشی کتاب‌های آموزشی را برای
استفاده نویسندگان، ناشران و سایر
پدیدآورندگان کتاب‌های آموزشی ارائه نماید.

دفتر انتشارات کمک‌آموزشی
دبیرخانه سامان‌بخشی کتاب‌های آموزشی
<http://samanketab.roshdmag.ir>